

Biblioteka elektroniczna: LuAn SENECA

Honoré de Balzac

GOBSEKU

Paris 1830

Në orën një pas mesnate, gjatë dimrit të viteve 1829-1830, në sallonin e vikonteshës së Granlié ndodheshin ende dy persona që nuk ishin të familjes së saj. Një burrë i ri dhe i pashëm doli kur dëgjoi sahatin që binte. Kur oshëtiu në oborr zhurma e karrocës, vikontesha, që pa se kishin mbetur vetëm i vëllai dhe një mik i familjes që po i jepnin fund lojës së piketit, shkoi drejt së bijës, e cila, ashtu më këmbë siç rrinte përpara vatrës së sallonit, dukej sikur këqyrte me kujdes një strehë drite prej litofanie, por ajo, pa dyshim, dëgjonte zhurmën e karrocës, gjë që përforconte ndruajtjen e së ëmës.

— Kamilë, në qoftë se do të sillesh me kontin e ri të Resto ashtu siç u sollë, do të më detyrosh të mos e qas më në shtëpi. Dëgjo, moj bijë: në paqë besim në dashurinë time, lemë të të udhëheq unë në jetë. Në moshën shtatëmbëdhjetëvjeçare, vajza nuk di të gjykojë drejt as të ardhmen, as të kaluarën dhe as disa kërkesa shoqërore. Do të të them vetëm një gjë: Zoti të Resto ka një nënë, që është e zonja të hajë miliona, një grua fisi të ulët, një zoniushë Goriò që ka lënë nam dikur me sjelljen e saj. Ajo është sjellë kaq keq me babanë e vet, sa nuk e meriton sigurisht që të ketë një djalë kaq të mirë. Konti i ri e adhuron dhe tregon për të një dashuri të atillë, që vlen me të vërtetë të lëvdohet e të ngrihet në qiell; ai kujdeset shumë sidomos për të vëllanë dhe për të motrën. Sado e bukur dhe e lartë që të jetë kjo sjellje, — shtoi kontesha me një pamje plot zgjuarësi, — gjersa atij t'i rrojë e ëma, të gjitha familjet do të dridhen para se t'ja besojnë këtij Restoit të vogël të ardhmen dhe pasurinë e një vajze.

— Kam dëgjuar disa fjalë që më shtyjnë të marr pjesë në bisedimin që po zhvillohet midis jush dhe zonjushes së Granlié, — tha miku i shtëpisë. — Fitova, zoti kont, — tha pastaj duke ju drejtuar kundërshtarit të vet. — Po ju lë për t'i ardhur në ndihmë mbesës suaj.

— Ja ç'do të thotë të kesh vesh avokati, — tha me habi vikontesha. — I dashur Dervil, si është e mundur të keni dëgjuar ç'po i thosha me zë të ulët Kamilës?

— Kuptova vështrimet tuaja, — u përgjegj Dervili duke u ulur në një kolltuk pranë vatrës.

Daja u ul pranë mbesës, dhe zonja të Granlié në një karrige të ulët, midis së bijës dhe Dervilit.

— Ka ardhur koha, zonja vikonteshë, që t'ju tregoj një histori, e cila do t'ju bëjë që të ndryshoni mendimin që keni rreth pasurisë së kontit Ernest të Resto.

— Një histori! — tha Kamila. — Filloni pra, shpejt zotëri.

Dervili i hodhi zonjës të Granlié një vështrim që i dha të kuptonte se ky tregim duhej të tërhiqte vëmendjen e saj. Vikontesha të Granlié, nga pasuria dhe nga

emri i lashtë i fisit të saj, ishte një nga gratë më të shquara të lagjes Sen-Zhermen dhe, në qoftë se nuk duket si diçka e natyrshme që një avokat i Parisit të mund t'i flasë në një mënyrë kaq familiare dhe të sillet në shtëpinë e saj në një mënyrë kaq kalorsiake, prapë se prapë ky fenomen mund të shpjegohet lehtë. Zonja dë Granlié, që ishte kthyer në Francë bashkë me familjen mbretërore, kishte ardhur të banonte në Paris, ku kishte mundur të jetonte në fillim vetëm me anën e ndihmave që i jepte Luigji XVIII nga fondet e Listës Civile, gjendje kjo që ishte e padurueshme. Avokati pati rastin të zbulonte disa të meta forme në shitjen e hotelit të Granliësë, që kishte bërë dikur Republika, dhe kërkoi që kjo pronë t'i kthehej përsëri vikonteshës. Ai e mori përsipër këtë gjyq për një shumë të caktuar dhe e fitoi. Si mori zemër nga ky sukses, ai ngriti gjyq kundër s'di, se çfarë azili dhe diti ta mbronte kaq mirë çështjen, sa pylli i Lisëneit ju kthye përsëri pronarit. Pastaj shtiu në dorë disa aksione të kanalit të Orleanit, si edhe disa pasuri të patundshme mjaft me rëndësi, që u kishte dhënë perandori instituteve publike. E rivendosur në këtë mënyrë nga zotësia e avokatit të ri, pasuria e zonjës dë Granlié pat arritur të kishte të ardhura që kapnin afro gjashtëdhjetëmijë franga në kohën e ligjit mbi indemnitetin, që i kishte sjellë shuma të mëdha. Burrë fort i ndershëm, i ditur, kryeulët dhe fort i shkueshëm, ky avokat u bë atëhere mik i shtëpisë. Ndonëse sjellja e tij ndaj zonjës dë Granlié mund t'i sillte, dhe me të drejtë, respektin dhe klientelën e shtëpive më të mira të lagjes Sen-Zhermen, ai nuk përfitonte nga ky favor ashtu siç do të kishte përfituar një njeri ambicioz. E kundërshtonte propozimin e vikonteshës, e cila donte që ai ta shiste zyrën e vet avokatore dhe të merrte udhën e magjistraturës, të futej në atë karrierë ku do të shkonte shumë shpejt përpara me anën e përkrahjes së saj. Me përjashtim të hotelit të Granliësë, ku kalonte mbrëmjen nganjëherë, ai shkonte në sallonet e aristokracisë vetëm e vetëm por të mos i këputur lidhjet e miqësisë. Ishte fort i kënaqur që talenti i tij që vënë në dukje nga besnikëria e madhe që tregonte ndaj zonjës dë Granlië, sepse përndryshe ishte rrezik se mund të hiqte dorë nga zyra e vet. Dervili s'kishte shpirt avokati.

Që ditën që konti Ernest dë Restò kishte filluar të vinte në shtëpinë e vikonteshës dhe qëkurse Dervili kishte zbuluar simpatinë e Kamilës për këtë djalë të ri, ai vinte kaq rregullisht në shtëpinë e zonjës dë Granlié sa ç'do të shkonte një dendi i Shosé d'Antenit në rrethet e aristokracisë së Sen-Zhermenit, ku ishte pranuar pak kohë më parë. Para disa ditësh, në një ballo, ai ishte ndodhur pranë Kamilës dhe i kishte thënë duke i treguar kontin e ri:

— Gjynah që ky djalë të mos ketë nja dy a tre milionë, apo jo?

— A është me të vërtetë për të ardhur keq? Nuk besoj, — i ishte përgjegur ajo.

— Zoti Restò është njeri me talent të madh, ai është i mësuar, dhe ministri pranë të cilit punon e ka me sy të mirë. S'kam dyshim që të mos arrijë të bëhet njeri i shquar. Ky djalë do të gjejë atë pasuri që do të dojë, ditën që do të arrijë në fuqi.

— Ashtu? Po sikur të ishte që tani i pasur?

— Po të ishte i pasur, — tha Kamila duke u skuqur. — Atëhere, të gjitha vajzat e reja që janë këtu do ta lakmonin, — shtoi ajo duke treguar kadrilet.

— Dhe atëherë, — ishte përgjegjur avokati, — zonjusha dhe Granlié nuk do të ishte e vetmja, nga e cila ai do të kthente sytë. Ja, pra, përse po skuqeni! Më duket se ju ka hyrë në zemër, apo jo? Thuajmëni të vërtetën!

Kamila ishte ngritur përnjëherësh. «Ajo dashuron» kishte thënë Dervili me mendjen e vet. Që prej asaj dite, Kamila tregohej mjaft e afruar me avokatin, gjë që s'ndodhte më parë; kjo vinte ngaqë kishte vënë re se ai e shihte me sy të mirë simpatinë që kishte ajo për kontin e ri Ernest dhe Restò. Gjer atëherë, ndonëse e dinte fare mire se çfarë detyrime kishte familja e saj ndaj Dervilit, ajo kishte për të më tepër respekt se sa miqësi të vërtetë, tregohej më tepër e njerëzishme se sa e shtyrë nga një ndjenjë; sjellja e tij, si edhe toni i zërit i kishin dhënë të kuptonte se etiketa nuk i linte të afroheshin. Mirënjohja është një borxh që fëmijët nuk e pranojnë gjithmonë në inventar.

— Kjo aventurë, — tha Dervili pas një heshtjeje, — më sjell ndërmend rrethanat e vetme romaneske të jetës sime. Ju e bëtë buzën në gaz, — filloi të thoshte përsëri, — duke dëgjuar një avokat të flasë për një aventurë romaneske në jetën e tij! Po edhe unë kam qenë dikur njëzet e pesë vjeç djalë si të gjithë, dhe në atë moshë kisha parë gjëra të çuditshme. Duhet të filloj duke ju folur për një njeri, të cilin nuk keni si ta njihni. E kam fjalën për një fajdexhi. A do ta përfytyroni dot ashtu si duhet atë fytyrë të zbetë si prej meiti, së cilës do të doja që akademja të më lejonte t'i jepja emrin e fytyrës hënore, sepse i shëmbëllente argjendit të praruar që i ka dalë boja? Flokët e fajdexhiut tim ishin të lëpirë, të krehur me kujdes dhe plot me thinja ngjyrë hiri. Tiparet e fytyrës së tij të ftohtë e të ngrirë, si ajo e Talejrandit, dukeshin sikur ishin derdhur në bronx. Sytë e tij të vegjël, të verdhë si të një kunadheje, thuaj se s'kishin fare qerpikë dhe sikur kishin frikë nga drita; por streha e një kaskete të vjetër i ruante nga ajo. Hunda e tij majuce ishte kaq shumë e lijosur në majë, sa mund ta krahasojë me një turjelë. Buzët i kishte të holla, si të atyre alkimistëve dhe pleqve të vegjël që ka pikturuar Rembrandti ose Mecui. Ky njeri fliste me zë të ulët, me një ton të butë dhe nuk rrëmbehej kurrë. Mosha e tij ishte një problem: nuk mund të thoshe në ishte plakur para kohe, apo në e kishte ruajtur rininë e vet me qëllim që ajo t'i shërbente ngaherë. Çdo gjë ishte e pastër dhe e fërkuar fort në dhomën e tij, e cila, që nga coha e gjelbër e tryezës së punës e gjer te qilimi i shtratit, i shëmbëllente folesë së ftohtë të atyre çupave të mbetura, që e kalojnë ditën duke fërkuar mobiljet. Në dimër, drurët e oxhakut, të mbuluar gjithmonë me një pirg hiri, lëshonin tym pa bërë flakë. Lëvizjet e tija, qëkurse ngrihej në mëngjes e gjersa e zinte kolla në mbrëmje, ishin të përpikta si ato të sahatit. Ishte, si të thuash, një njeri-automat, të cilin e kurdisnin çdo ditë. Po të prekësh me dorë një dyzetkëmbëshe që ecën në një letër, ajo ndalet dhe bën sikur ka ngordhur; po ashtu edhe ky njeri ndalej, e linte përgjysmë fjalën që kishte në gojë dhe heshtte kur kalonte një karrocë, që

të mos detyrohej të fliste me zë të lartë. Ashtu siç bënte dhe Fontëneli, ai kursente lëvizjen jetësore dhe t'ë gjitha ndjenjat njerëzore i përqëndronte te uni. Për këtë arsye, jeta e tij rridhte pa bërë as zhurmën më të vogël, si rëra e një sahati antik. Nganjëherë, viktimat e tija bërtisnin shumë, rrëmbeheshin; pastaj binte një qetësi e madhe, ashtu siç ndodh në një kuzhinë kur therin një rosak. Ndonjëherë, njeriu-monedhë shndërrohej në një njeri të zakonshëm, dhe metalet e tija transformoheshin në zemër njeriu. Po të kishte mbetur i kënaqur nga dita që kishte kaluar, fërkonte duart dhe atëherë, nga rrudhat e plasaritura të fytyrës së tij dilte një si tym gëzimi, sepse nuk është e mundur që të shprehet ndryshe ajo lëvizje e heshtur e muskujve të tij, ku pasqyrohej një ndjesi që mund t'i afrohet të qeshurit të heshtur të Çorapit të Lëkurtë. Më së fundi, mund të them se në çastet kur ishte në kulm të gëzimit, kuvendimi i tij mbetej fjalëpakë dhe qëndrimi i tij gjithmonë negativ. Ky është fqinji që rasti më kishte dhënë në shtëpinë ku banoja në rrugën De Gré, atëhere kur isha sekretar i dytë dhe kur po mbaroja vitin e tretë të fakultetit të drejtësisë. Kjo shtëpi, që nuk ka oborr, është plot lagështirë dhe e errët. Apartamentet e saja marrin dritën vetëm nga rruga. Ndarja e ndërtesës në dhoma të një madhësie të barabartë, si ato të një manastiri, që u kanë lënë vetëm një derë në një korridor të gjatë të ndriçuar nga disa dritare të vogla dhe të larta me hekura, të jep të kuptosh se dikur shtëpia ka qenë një kuvend. Përpara kësaj pamjeje të zyrtë, gëzimi i një djali pasaniku shuhej para se ai të hynte në dhomën e fqinjit tim; shtëpia e tij ishte si ai vetë. Të shkonte mendja menjëherë te goca e detit, që ngjitet pas shkëmbit. I vetmi njeri me të cilin ai komunikonte, dua të them nga pikëpamja shoqërore, isha unë; ai vinte e më kërkonte zjarr, donte t'i jepja një libër, një gazetë dhe mbrëmjeve më lejonte të hyja në qelinë e tij, ku kuvendonim kur ishte më qejf. Këto shenja besimi që tregonte për mua ishin fruti i një fqinjësie katërvjeçare dhe i sjelljes sime të urtë, e cila, për mungesë të hollash, i shëmbëllente shumë sjelljes së tij. A kishte kushërinj, shokë? A ishte i pasur apo i varfër? Askush nuk ishte në gjendje t'u përgjigjej këtyre pyetjeve. Nuk shihja kurrë të holla me sy në shtëpinë e tij. Pasuria e tij ndodhej, pa dyshim, në bimsat e bankës. Ai i merrte vetë kartëmonedhat e veta duke rendur nëpër Paris si një dre. Por, duke qenë shumë i matur, nganjëherë edhe flijohej. Një ditë, ashtu rastësisht, kishte flori me vete; një dupje nxori kokën, kush e di se si, nga maja e xhepit të vogël të brezit: një qiraxhi që zbriste pas tij nga shkallët, e mori monedhën e florinjtë që kishte rënë përtokë edhe ja dha. «S'është imja, — iu përgjigj ai me një gjest që tregonte habi. — Flori unë! Mos vallë do të kisha jetuar kështu siç po jetoj, sikur të isha i pasur?» Në mëngjez, kafënë e bënte vetë te një furnellë prej llamarine, që ishte gjithmonë në këndin e zi të vatrës; një mishpjekës i sillte gjellën. Portjerja jonë plakë ngjitej në një orë të caktuar për t'i regulluar dhomën. Më së fundi, dhe këtë gjë të çuditshme Sterni do ta kishte quajtur paracaktim, ky njeri quhej Gobsek. Më vonë, kur u mora me punët e tija, mësova se në kohën kur u njohëm ai ishte

afro shtatëdhjetë e gjashtë vjeç. Kishte lindur rreth vitit 1740, në lagjet e jashtme të Anverit; ishte bir i një cifutke dhe i një hollandezi dhe quhej Zhan-Ester Van Gobsek. A e dini se çfarë buje bëri në Paris vrasja e një gruaje që quhej Hollandezja e bukur? Kur i fola rastësisht për këtë vrasje fqinjit tim të vjetër, pa shprehur as interesimin më të vogël dhe as habinë më të lehtë, ai më tha: — «Ishte stërmbesa ime.» Vetëm këtë fjalë kishte mundur të nxirrte nga goja e tij, trashëgimtarja e tij e vetme, mbesa e së bijës. Gjatë zhvillimit të gjyqit, mësova se Hollandezja e bukur quhej me të vërtetë Sara Van Gobsek. Kur e pyeta se si kishte ndodhur kjo gjë e çuditshme që stërmbesa e tij kishte emrin e tij, ai m'u përgjigj duke bërë buzën në gaz: — Gratë nuk janë martuar kurrë në familjen tonë.» Ky njeri i çuditshëm nuk kishte dashur kurrë të shihte qoftë edhe vetëm një person nga të katër brezat femër, ku kishte kushërinj e kushërira. I kishte mori trashëgimtarët e vet dhe nuk e merrte dot me mend se si mund t'i binte në dorë pasuria e tij një tjetri, qoftë edhe pas vdekjes së tij. E ëma e kishte futur në një anije si ndihmës marinari që në moshën dhjetëvjeçare. Dhe ai që nisur për në kolonitë hollandeze andej nga India, ku kishte qenë njëzet vjet. Për këtë arsye, rrudhat e ballit verdhacuk ruanin të fshehtat e ngjarjeve të tmerrshme, të lemerive të befasishme, të rasteve të pashpresuara, të pengesave romaneske, të gëzimeve të pakufishme: kishte duruar urinë, kishte parë dashurinë të merrej nëpër këmbë, pasurinë të shembur, të humbur, të gjetur përsëri, jetën e vet shumë herë në rrezik dhe të shpëtuar ndoshta nga ato vendime që merren me ngut nga halli dhe që shfaqsojnë mizorinë. Kishte njohur admiralin Simezë, zotin dë Lali, zotin dë Kergaruet, zotin d'Esten, bajinë dë Suffren, zotin dë Portenduer, lord Kornvalisin, lord Hastingsin, babanë e Tippo-Saebit dhe Tippo-Saebin vetë. Ai Savojardi, që kishte qenë në shërbimin e Madaxhi-Sindiahut, mbretit të Delit dhe që kishte punuar aq shumë për të themeluar pushtetin e Mahratëve, kishte bërë tregëti me të. Kishte patur marrëdhënje me Viktor Hugesin dhe shumë korsarë të famshëm, sepse kishte qëndruar një kohë të gjatë në Shën-Thoma. Ishte përpjekur kaq shumë për të vënë pasuri, sa që ishte mundur të zbulonte arin e atij fisi njerëzish të egër, që ishin me nam në afërsitë e Buenos-Ajros. Dhe, më së fundi, kishte qenë në dijeni të plotë të të gjitha ngjarjeve të luftës së pavarësisë amerikane. Por, kur fliste për Indinë ose për Amerikën, gjë që nuk ndodhte kurrë me të tjerët dhe shumë rrallë me mua, dukej sikur zbulonte diçka që s'duhej thënë dhe sikur pendohej për diçka të tillë. Në qoftë se ndjenja e shpirtmirësisë dhe e shoqërimit është një fe, mund të themi se ai ishte ateist. Ndonëse i kisha vënë vetes si detyrë që ta vëzhgoja mirë, turp më vjen të them se, gjer në çastin e fundit, zemra e tij mbeti për mua diçka e padepërtueshme. Rrija e vrisja mendjen nganjëherë për të ditur se çfarë gjinie i përkiste ky njeri. Në qoftë se fajdexhinjtë i shëmbëllojnë këtij njeriu, besoj se janë që të gjithë të gjinisë asnjane. A i kishte qëndruar vallë besnik fesë që kishte patur e ëma dhe a i shihte të krishterët si gjahun e vet? A ishte bërë katolik, musliman, brahman apo

luterian? S'kam ditur kurrë se çfarë mendimesh fetare kishte. Më dukej më tepër indiferent se sa njeri që s'besonte. Një natë hyra ne dhomën e këtij njeriu, që ishte bërë flori dhe që viktimat e tija, të cilët ai i quante klientët e vet, për antifrazë apo për tallje, e quanin xha Gobseku. E gjeta tek po rrinte në kolltukun e vet, pa lëvizur, si një statujë, me vështrim të ngulur te pezuli i oxhakut, ku dukej sikur lexonte përsëri borderotë e skontove. Një llambë, që nxirrte tym dhe që kishte qenë dikur e gjelbër, lëshonte një dritë, e cila, në vënd që t'i jepte ngjyrë asaj fytyre, vinte edhe më tepër në pah zbetësinë e saj. Ai më vështroi në heshtje dhe më tregoi karrigen që më priste.

«Për çfarë mendon vallë ky njeri?» — thashë me vete.

Ja qava hallin, ashtu siç do t'ja kisha qarë një të sëmuri. Por kuptoja mirë gjithashtu se, po të kishte miliona në bankë, mund të zotëronte në mendjen e vet tokën nga kishte kaluar, që e kishte shkelur, peshuar, çmuar dhe shfrytëzuar.

— Mirë mbrëma, xha Gobsek, — i thashë.

Ktheu kokën nga unë; vetullat e trasha dhe të zeza ju afruan pak; te ai, kjo lëvizje karakteristike i afrohej shumë buzëqeshjes më gazmore të një banori të jugut.

— Po ju shoh të zyrtë, si atë ditë kur erdhën e ju lajmëruan për falimentimin e atij librarit që e kishit lavdëruar shumë për shkathtësinë e tij, megjithëse u bëtë viktimia e tij.

— Viktimë? — tha ai me një shprehje habie në fytyrë.

— A nuk ju kishte rregulluar kredinë tuaj me kambiale të firmuara nga shtëpia tregëtare në faliment, me qëllim që të përfitonte konkordatin? Dhe kur ky konkordat ju akordua, a nuk i vuri në llogarinë e zbritjes, ashtu siç e kërkonte konkordati?

— Ishte dinak, — u përgjigj ai, — po e kapa prapë.

— Paskeni, pra, disa kambiale për të protestuar? Sot jemi më tridhjetë, më duket.

Për herë të parë i fola për të holla. Me një lëvizje plot qesendi, ngriti sytë dhe më vështroi; pastaj, me zërin e vet të ëmbël, tingulli i lë cilit i ngjante atij të fyellit të një nxënësi që nuk di t'i bjerë mirë, më tha:

— Dëfrehem.

— Domethënë, dëfreheni nganjëherë?

— Mos pandehni se poetë janë vetëm ata që shtypin vargje? — më pyeti duke mbledhur supet dhe më hodhi një vështrim ku shprehej një fare mëshire.

— Poezi në këtë kokë! — thashë me vete, sepse nuk dija ende asgjë nga jeta e tij.

— Cila jetë do të ishte kaq e shkëlqyer sa imja? — tha ai duke vazhduar, dhe vështrimi i tij u gjallërua. — Ju jeni i ri, keni mendimet e gjakut tuaj, ju shihni fytyra femrash në drurët që digjen në vatër, kurse unë shoh vetëm qymyr në drurët e mi. Ju i besoni të gjitha, unë nuk besoj asgjë. Ruani iluzionet tuaja po të

mundni. Do t'ju tregoj se ç'është jeta në të vërtetë. Në daçi të udhëtoni, në daçi të rrini pranë këndit të vatrës ose pranë gruas suaj, do të vijë medoemos ajo kohë kur jeta nuk është gjë tjetër veçse një zakon i ushtruar në një ambient të preferuar. Atëhere, lumturia qëndron në ushtrimin e aftësive tona për t'ju përshtatur realitetit. Jashtë këtyre dy mësimëve, çdo gjë është e gënjeshtërt. Parimet e mia kanë ndryshuar sipas kushteve; unë i kam këmbyer në çdo vend që kam shkuar. Atë që admiron Evropa, e dënon Azia. Ajo që është një ves në Paris, është një nevojë e domosdoshme kur i kalon Asoret. Asgjë nuk është e qëndrueshme në këtë botë, ku ka vetëm konvencione që ndryshojnë sipas klimës së vendit. Për atë që është hedhur nga halli në t'ë gjitha kallëpet shoqërore, bindjet dhe morali s'janë gjë tje- tër veç. se fjalë pa vlerë. Te ne mbetet atëherë e vetmja ndjenjë e vërtetë që na ka dhënë natyra: instinkti i ruajtjes së jetës. Në shoqëritë tuaja evropjane ky instinkt quhet interes vetiak. Po të kishit jetuar aq sa ç'kam jetuar unë, do të dinit se ka vetëmi një gjë materiale, vlera e së cilës është mjaft e sigurtë dhe vlen që njeriu të merret me të. Kjo gjë. .. është ARI. Ari përfaqëson të gjitha fuqitë njerëzore. Unë kam udhëtuar, kam parë se kishte kudo fusha ose male: fushat të mërzhis, malet të lodhin; pra, viset nuk kanë asnjë kuptim. Sa për zakonet, njeriu është po ai kudo që të jetë: kudo ke të bësh me betejën që zhvillohet midis të varfërit dhe të pasurit, kudo kjo betejë është e pashmangshme: pra, është më mirë të jesh shfrytëzues se sa i shfrytëzuar; kudo takon njerëz me muskuj që punojnë dhe njerëz limfatikë që mundohen; kudo endjet janë të njëllotja, sepse kudo shqisat shterojnë dhe u mbetet vetëm një ndjenjë, sqima! Sqima është gjithmonë uni.

Sqima kënaqet vetëm me vale fioriri. Fantazitë tona kërkojnë kohë, mjete fizike ose kujdes. Po ja që ari i ka të gjitha brenda në embrion dhe i jep të gjitha në realitet. Vetëm të marrët dhe të sëmuret mund ta ndjejnë veten të lumtur duke trazuar letrat e bixhozit çdo mbrëmje, për të ditur në do të fitojnë disa kacidhe. Vetëm budallenjtë mund ta kalojnë kohën duke vrrarë mendjen se ç'po ndodh, në është shtrirë aksh zonjë në një kanapé, vetëm apo e shoqëruar, në ka më tepër gjak apo limfë, më shumë temperament apo virtut. Vetëm syleshët pandehin se janë të dobishëm për njerëzit dhe merren me hartimin e parimeve politike për të qeverisur ngjarjet gjithmonë të paparashikuara. Vetëm loçot kanë qejf të flasin për aktorë dhe të përsërisin fjalet e tyre, të bëjnë çdo ditë, po në një vend më të madh, shetitjen që bën kafsha në kafazin e vet; të vishen për të tjerët, të hanë për të tierët, të mburren e të kapardisen për një kalë ose për një karrocë, që fqinji i tyre mund ta ketë vetëm pas tri ditësh. A nuk është kjo me pak fjalë jeta që bëjnë parisianët tuaj? Le ta shikojmë jetën nga një vend më i lartë se ç'e shohin ata. Lumtëria qëndron ose në mallëngjime të forta, që e vjetërojnë jetën, ose në punë të rregulluara, që e bëjnë një mekanizëm anglez që funksionon në kohëra të rregullta. Mbi këto lumturi ka një kureshtje, e ashtuquajtur fisnike, për të njohur të fshehtat e natyrës. ose për të patur një farë përgjasimi të efekteve të

saj. A nuk është kjo, me pak fjalë, Arti ose Shkenca, Pasioni ose Qetësia? Po ja, që të gjitha pasionet njerëzore, të zmadhuara nga loja e interesave tuaja shoqërore, vijnë e parakalojnë përpara meje, që jetoj në qetësi. Dhe pastaj, kureshtjen tuaj shkencore, që është një farë lufte në të cilën njeriu mundet gjithmonë, unë e zëvendësoj me studimin e thellë të shkaqeve, që nxisin veprimin e njerëzve. Me një fjalë, unë e zotëroj botën pa u lodhur, dhe bota s'ka as më të voglën fuqi mbi mua. Dëgjomëni, — tha pastaj përsëri, — nga tregimi i ngjarjeve të mëngjezit do të më rrini me mend dëfrimet e mia.

U ngrit, shtyu llozin e derës, mbylli një perde cohe të vjetër, ndërsa unazat e saja tringëllinë në shufrën e hekurt, dhe erdhi e u ul përsëri.

— Sot në mëngjez, — më tha, — kisha për t'ju paraqitur vetëm dy kambiale borxhlinjve të mi, sepse të tjerat u ishin paguar një ditë më parë, me të holla në dorë. Qari im, sepse në skonto unë zbres shpenzimin që bëj për të shkuar gjer te personi që duhet të më paguajë, duke marrë dyzet qindarka për një karrocë elegante. A nuk do të ishte një gjë e këndshme që një klient të më detyronte të shkoja nëpër Paris për gjashtë franga skonto, mua, që nuk i bindem asgjëje dhe që i paguaj vetëm shtatë franga taksë shtetit? Kambiali i parë, me një vleftë prej një- mijë frangash, i paraqitur nga një djalë i ri dhe i pashëm, me jelek stolisur me temina, me syze të mbajtura me sustë te hunda, me tilbury (karrocë e lehtë, e zbuluar, me dy vende), me kalë anglez, etj., ishte firmuar nga një ndër grate më të bukura të Parisit, martuar me një pronar të pasur, një kont. Përse vallë kishte firmuar kjo konteshë një kambial, të pavlefshëm nga ana ligjore, por që ishte shumë i mirë në fakt? Sepse këto gra të gjora kanë frikë nga skandali që mund të shkaktojë një protestë kambiali në shtëpinë e tyre, dhe më mirë pranojnë të jepen në vend të pagimit se sa të mos paguajnë. Doja të dija vleftën e fshehtë të këtij kambiali. Mos ishte marrëzi, pakujdesi, dashuri apo mëshirë? Kambiali i dytë, me një shumë të barabartë dhe i firmuar nga Fanni Malve, më ishte paraqitur nga një tregëtar pëlhurash, që ishte në faliment e sipër. Asnjë njeri që ka një farë kredie në bankë, nuk vjen në dyqanin tim, ku hapi i parë që bëhet nga porta ime në tryezën e punës kallëzon një dëshpërim, një faliment gati në lindje dhe sidomos një mospranim dhënjeje të hollash nga ana e gjithë bankierëve. Prandaj, unë shoh vetëm drerë e sorkadhe të lebetitura, që i ndjek këmba-këmbës lukunia e kreditorëve të tyre. Kontesha banonte në rrugën Helder dhe Fannia ime në rrugën Monmartrë. E çfarë nuk më shkoi në mendje sot në mëngjez kur u nisa këtij? Në qoftë se këto dy gra nuk do të ishin në gjendje të më paguanin, ato do të më prisnin më me respekt se ç'do të më kishin pritur sikur të isha babai i tyre. Si do të m'i dridhte e do t'i përdridhte buzët ajo konteshë majmunka për njëmijë franga? Do të sillej shumë e dashur me mua, do të më fliste me atë zë, ledhet e të cilit i janë rezervuar vetëm atij që ka vënë nënshkrimin prapa kambialit, do të më thoshte fjalët më të ëmbla, ndoshta edhe do të më lutej, dhe unë. . . Kur tha këto fjalë, plaku më vështroi me ata sy të

bardhë. — Dhe unë qëndroj atje i patundur! — vazhdoi. — Qëndroj atje, përpara saj, si më hakmarrës, shfaqem si një pendim. Po le t'i lemë hipotezat. Arrij në shtëpi. — Zonja konteshë nuk është ngritur, — më thotë shërbyesja. — Kur mund të më presë? — Në drekë. — Mos është e sëmurë zonja konteshë? — Jo, zotëri; po ajo është kthyer nga balloja në orën tre të mëngjezit. — Mua më quajnë Gobsek, i thoni emrin tim, do të vij prapë në drekë. Edhe iki, duke lënë gjurmën time në qilimin që mbulonte pllakat e shkallës. Më pëlqen t'i bëj me baltë qilimat e pasanikëve, jo nga shpirtvogëlsia, po që t'i bëj të ndjejnë kthetrat e Nevojës. Kur arrij në rrugën Monmartrë, në një shtëpi që nuk ta mbush shumë syrin, shtyj kanatin e një porte të madhe dhe shoh një nga ata oborret e errët ku nuk hyn kurrë dielli. Kabina e portierit ishte e zezë. Xhami i saj kishte marrë ngjyrën e mëngës së një peshlie që është mbajtur në trup për një kohë të gjatë: ishte i lerosur, i murmë dhe vija-vija. — Dua të takoj zonjushën Fanni Malvó. — Ajo ka dalë, po në qoftë se keni ardhur për kambialin, ja ku janë të hollat. — Do të vij prapë. — thashë. Portieri e kishte shumën e të hollave, por unë doja të njihja vajzën e re: e përfytyroja vajzë të bukur. Kaloj mëngjezin duke vështruar gravurat e ekspozuara në bulevard dhe pastaj me të rënë sahati dymbëdhjetë, jam në sallonin që është para dhomës së konteshës. — Zonja tani sapo i ra ziles për të më thirrur, — më thotë shërbyesja e saj, — nuk besoj t'ju presë. — Do të pres, — ju përgjegja duke u ulur në kolltuk. Persienet hapen, shërbyesja vjen me nxitim edhe më thotë: — urdhëroni, zotëri. — Kur dëgjova që më foli me një zë të ëmbël, e mora me mend se zonja e saj nuk ishte në gjendje të më paguante! Sa e bukur ishte gruaja që pashë atëhere! Në krahët lakuriq kishte hedhur, ashtu me nxitim, një shall kashmiri, me të cilin ishte pështjellë aq mirë, sa që mund ta merrte me mend formën e trupit në lakuriqësinë e tij. Kishte veshur një rrobë dhome me frudha të bardha borë, që të linte të kuptoje se ajo shpenzonte çdo vit afro dy- mijë franga për ta larë. Kaçurrelat e mëdhenj të leshrave të zeza dilnin nga një shami e lidhur pa kujdes në kokë, ashtu siç i mbajnë kreolet. Shtrati i saj kishte pamjen e një çrregullimi të shkaktuar pa dyshim nga një gjumë i shqetësuar. Një piktor do të kishte paguar për të ndenjur një copë herë në mes të kësaj skene. Poshtë perdeve të lidhura aq bukur sa të ndillnin epshet, një jastëk me gropë mbi një jorgan me pupla mëndafshi të kaltër, zbukuruar me dantela, që binin në sy përnjëherësh në këtë sfond të ritmë, tregonte gjurmën e ca formave të papërcaktuara mirë që ngacmonin përfytyrimin. Mbi një lëkurë të gjerë ariu, të shtruar te këmbët e luanëve të gdhendur në mogamin e shtratit, shndrinin dy këpucë atllasi të bardhë, të flakur tej me pakujdesinë që shkakton lodhja e një balloje. Mbi një karrige ishte hedhur një fustan i zhubravitur, mëngët e të cilit binin gjer përdhe. Çorapet e holla, që era më e vogël mund t'i merrte me vete, ishin përdredhur te këmba e një kollluku. Mbajtëset e bardha të çorapave dukeshin sikur lundronin mbi një kolltuk të vogël. Një elbazë e shtrenjtë, e hapur përgjysmë, shkëlqente mbi valer. Sirtarët e komosë kishin mbetur të hapur. Lule,

xhevahirë, doreza, një buketë, një rrip ishin hedhur aty-këtu. Dhoma mbante një erë të lehtë livandoje. Kudo të binte në sy luksi dhe çrregullimi, bukuria pa harmoni. Por që tani, për atë vetë ose për adhuronjësin e saj, mjerimi i strukur atje poshtë ngrinte kokën lart dhe i kafshonte me dhëmbët e tii të mprehtë. Fytyra e lodhur e konteshës i shëmbëllente kësaj dhome plot me mbeturina të një feste. Giithë këto xhingla të shpërndara andej-këtej më ndillnin keqardhje; ashtu, të bashkuara të gjitha, një natë më parë kishin shkaktuar një farë ngazëllimi. Këto mbeturina të një dashurie të zhuritur nga pendimi, ky fytyrim i një jete të shthurur, luksi dhe zhurme, tregonte sheshit përpjekjet e një Tantali për të pushtuar ca ëndje levarashe. Disa vende të skuqura aty-këtu në fytyrën e gruas së re tregonin qartë se sa e hollë ishte lëkura e saj; po tiparet e saja dukeshin sikur ishin zmadhuar, dhe rrethi i murmë, që vizatohej poshtë syve të saj, sikur ishte nxirë më tepër se herët e tjera. Megjithatë, natyra kishte mjaft energji në trupin e saj, për të mos i lënë këto shenja marrëzie që t'ja prishnin bukurinë. Sytë i shkëlqenin. Si një nga ato herodiadet që i ka pikturuar Leonardo da Vinçi (jam marë me tregëtinë e pikturave), ajo ishte plot jetë e fuqi; as në vijat e lakuara të trupit të saj dhe as në tiparet nuk kishte ndonjë gjë të ulët; ajo të frymëzonte dashuri dhe më dukej sikur ishte më e fortë se dashuria. Më pëlqeu. Kishte shumë kohë që s'më kishte rrahur zemra. Domethënë se më kish larë borxhin! Do të kisha dhënë njëmijë franga për një ndjesi që do të më kujtonte djalërinë.

— Zotëri, — më tha ajo duke më treguar karrigen, — a do të keni mirësinë të prisni?

— Gjer nesër në drekë, zonjë, — ju përgjegja duke palosur kambialin që i kisha paraqitur; kam të drejtë të protestoj vetëm në atë orë. — Pastaj thosha me vete: — Paguaje luksin, paguaje emrin, paguaje lumturinë, paguaje monopolin nga i cili përfiton. Për të ruajtur pasurinë e vet, të pasurit kanë shpikur gjyqet, gjykatësit dhe këtë gijotinë, si një farë qiriri, ku vijnë e digjen injorantët. Por, per ju që flini mbi mëndafsh dhe nën mëndafsh, ka pendime dhe kërcëllime dhëmbësh të fshehur prapa një buzëqeshjeje, dhe gojë luanësh fantastikë që ju kafshojnë mu në zemër.

— Një proteste! Si mund të mendoni një gjë të tillë? — tha ajo duke më vështruar, — A është e mundur të keni kaq pak respekt për mua?

— Sikur mbreti të më kishte hua, zonjë, dhe të mos më paguante, do ta kisha hedhur në gjyq, ashtu siç mund të hedh çdo huamarrës tjetër.

Atë çast dëgjuam se dikush trokiti lehtë te dera e dhomës.

— Nuk jam këtu! — tha gruaja e re me një ton urdhëronjë.

— Anastazi, duhet të bisedoj me ty.

— Jo tani, i dashuri im, — u përgjegj ajo me një zë më të butë, po megjithatë jo të ëmbël.

— Çfarë shakaje! Ti po bisedon me dikë, — u përgjegj duke hyrë një burrë, i cili s'mund të ishte tjetër veçse konti.

Kontesha më vështroi, e kuptova: ajo ishte skllavja ime. Ka qenë një kohë, djalosh, kur do të kisha qenë ndofta aq budalla sa të mos protestoja. Me 1763, në Pondisheri, ja fala borxhin një gruaje që ma punoi mirë. Po mirë ma bëri, se s'duhej t'i kisha zënë besë.

— Çfarë dëshiron zotëria? — më pyeti konti.

Vura re se gruaja u drodh e tëra, lëkura e bardhë dhe si prej atllasi e qafës ju bë e ashpër, i shkuan mornicat, siç i thonë fjalës. Unë qeshja, po asnjë nga muskujt nuk fërgëllonte.

— Zotëria është një nga furnizuesit e mi, — tha ajo.

Konti më ktheu krahët, unë nxora përgjysmë kambialin nga xhepi. Në këtë lëvizje të pamëshirshme që kisha bërë, gruaja e re m'u afrua, më tregoi një diamant dhe më tha: — Merreni dhe mos t'ju shoh më.

I këmbuem të dyja vlerat dhe unë dola duke e përshëndetur. Diamanti vlente nga një mijë e dyqind franga për mua. Në oborr pashë një turmë shërbëtorësh që fshinin me furçë petkat e tyre, lustronin çizmet, ose pastronin karrocat. — Ja, — thashë me vete, — çfarë i detyron këta njerëz të vijnë te unë. Ja se ç'i shtyn të vjedhin ndershmërisht miliona, të tradhetojnë atdheun e vet. Që të mos ndotet me balte duke ecur më këmbë fisniku, ose ai që e imiton si majmun, bën një herë e mirë një banjë balte!

Atë çast, porta e madhe u hap dhe andej u fut karroca e atij djali të ri, që më kishte paraqitur kambialin. — Zotëri, — i thashë kur ai zbriti nga karroca, — merrni këto dyqind franga, ju lutem, dhe kini mirësinë t'ja jepni konteshës. Ju lutem, gjithashtu, t'i thoni se pengun që më dha sot do ta lë në dispozicionin e saj tetë ditë. — Ai i mori të dyqind frangat dhe beri buzën në gaz si me tallje, sikur të thoshte me vete: — Ashtu! Paska paguar! Shumë bukur! — Në fizionominë e tij lexova të ardhmen e konteshës. Ky bukurosh leshverdhë, i ftohtë, lojtar pa shpirt, do të shkatërrohet, do ta shkatërrojë edhe konteshën, do të shkatërrojë të shoqin, do të shkatërrojë fëmijët, do të hajë prikën e tyre dhe do të shkaktojë më shumë dëme nëpër sallone se ç'mund të shkaktonte një bateri topash në një regjiment. Shkova në rrugën Monmartërë, te zonjusha Fanno. Ngjita një palë shkallë të përpjeta thikë. Kur arrita në katin e pestë, më futën në një apartament që përbëhej prej dy dhomash dhe ku çdo gjë shkëlqente si një dukatë e re. Nuk pashë as edhe gjurmën më të vogël të pluhurit në orenditë e dhomës së parë, ku më pritë zonjusha Fanni, një vajzë e re pariziane e veshur thjeshtë: kishte një kokë elegante dhe të freskët, një pamje plot dashamirësi, ca flokë ngjyrë gështenjë, të krehur mirë, që binin si dy qemerë në anët e ballit dhe që i jepnin një bukuri të veçantë syve të kaltër dhe të kulluar si kristali. Drita, që hynte përmes perdeve të vogla të xhameve, hidhte një vezullim të ëmbël në figurën e saj të thjeshtë. Rreth saj, copa pëlhurash të prera më dhanë të kuptoj se

me çfarë pune merrej ajo zakonisht: qepte këmishë. Ajo ishte atje si perëndesha e vetmisë. Kur i paraqita kambialin, i thashë se nuk e kisha gjetur në shtëpi në mëngjez.

— Po të hollat ja kisha lënë portieres, — më tha ajo. Bëra sikur s'i kisha dëgjuar fjalët e saja.

— Siç duket, zonjusha del herët në mëngjez?

— Unë dal rrallë nga shtëpia, por kur punon natën duhet edhe të lahesh nganjëherë.

E vështrova. Që në vështtrimin e parë që i hodha, i mora me mend të gjitha. Ishte një vajzë që mjerimi e kishte dënuar të punonte dhe që ishte nga një familje fermerësh të ndershëm, sepse në fytyrë kishte disa preka të veçanta, si të gjithë njerëzit që kanë lindur në fshat. Nuk di të tregoj se çfarë pamje virtuti shprehej në tiparet e saja. M'u duk sikur isha në një atmosferë sinqeriteti, pastërtie, ku mushkëritë e mia po freskoheshin. E mjera vajzë e pafajshme! Ajo besonte në diçka: shtrati i saj i thjeshtë prej druri dhe i lyer kishte përsipër një kryq të zbukuruar me dy degë bushi. Pothuajse u mallëngjeva. E ndjeja veten të gatshëm për t'i dhënë të holla me një kamatë jo më tepër se dymbëdhjetë përqind, me qëllim që të kish mundësi të blente një dyqan të mirë. — Por, — thashë me vete, — ndoshta ka ndonjë kushëri të vogël që do të bëjë para me nënshkrimin e saj dhe ta gabojë vajzën e mjerë. Prandaj ika, duke u ruajtur që të mos tregohesha bujar, sepse shpesh kam patur rast të vërëj se bamirësia, kur nuk e dëmton bamirësin, e merr në qafë të detyruarin. Kur hytë ju, mendoja se Fanni Malvo mund të bëhej një grua e mirë; e krahasoja jetën e saj të kulluar dhe të vetmuar me atë të konteshës, e cila, ashtu siç ka rënë në kambial, do të rrukulliset gjer në fund të greminës së veseve! Kështu, pra, — më tha përsëri pas një heshtjeje të thellë, gjatë së cilës e vështroja me kujdes, — mos pandehni vallë, se është gjë e vogël të depërtosh kështu në skutat më të fshehta të zemrës së njeriut, të shkrihesh e të bëhesh një me jetën e të tjerëve dhe ta shikosh ashtu lakuriq siç është? Pamje gjithmonë të ndryshme: plagë të shëmtuara, hidhërimie të thella, skena dashurie, mjerime që i presin ujërat e Senës, gëzime djaloshare që të shpien atje ku të pritet koka, të qeshura dëshpërimi dhe festa madhështore. Dje, një tragjedi: një baba i gjerë që mbyt veten, sepse nuk mund të ushqejë fëmijët. Nesër, një komedi: një djalë i ri do të provojë të më luajë skenën e zotit Dimansh, me variantet e kohës sonë. Keni dëgjuar të mburrin gojëtarinë e predikuesve të fundit; kam shkuar nganjëherë dhe kam humbur kohë për t'i dëgjuar; ata më kanë bërë të ndryshoj mendim, por sjellje, siç thoshte nuk di se kush, kurrë. Ja ku po ju them se këta predikues të mirë, Miraboji i juaj, Vernjoi dhe të tjerët, duken si belbacukë pranë oratoreve të mi. Shpeshherë, një vajzë ë re që ka rënë në dashuri, një tregëtar i vjetër që është gati të bëjë faliment, një nënë që kërkon të mbulojë gabimin e të birit, një artist që ka mbetur pa bukë, një njeri me rëndësi që ka filluar të bjerë nga pozita dhe që, për mungesë të hollash, do të humbasë

frutin e përpjekjeve të veta, më kanë bërë të rënqethem nga fuqia e fjalës së tyre. Këta aktorë të mrekullueshëm luanin vetëm për mua dhe nuk arrinin dot të më gënjenin. Vështirësi im është si ai i Perëndisë, unë shoh brenda në zemrat. Asgjë s'mbetet e fshehtë për mua. Askush s'mund të hedhë poshtë fjalën e atij që lidh dhe zgjidh gajtanët e qeses. Jam mjaft i pasur për të blerë ndërgjegjet e atyre që i vënë në lëvizje ministrat, duke filluar nga shërbyesit e zyrës e gjer te dashnoret e tyre: a nuk është ky Pushteti? Unë mund të hedh në dorë gratë më të bukura dhe përkëdheljet e tyre më të ëmbla, a nuk është ky Dëfrimi? A nuk përmbledhin çdo gjë të rendit tuaj shoqëror Pushteti dhe Dëfrimi? Ne jemi gjithsejt një dhjetë të tillë në Paris, që të gjithë mbretër të heshtur dhe të panjohur, arbitrat e fateve tuaja. A nuk është jeta një makinë, të cilën paraja e vë në lëvizje? Dijeni këtë nga unë: mjetet ngatërrohen gjithmonë me përfundimet: ju nuk do të arrini kurrë të ndani shpirtin nga shqisat, mendjen nga lënda. Ari është spiritualizmi i shoqërive tuaja të sotme. Të lidhur nga i njëjti interes, ne bashkohemi disa ditë të javës në Kafë Temis, pranë Urës së Re. Atje i zbulojmë njëri-tjetrit misteret e financës. Asnjë pasuri nuk mund të na gënjejë, ne i kemi në dorë të gjitha të fshehtat e të gjitha familjeve. Kemi një farë libri të zi, ku shkruhen shënimet më me rëndësi të kredisë publike, të Bankës, të Tregëtisë. Kazuistë të Bursës, siç jemi, formojmë një farë kuvendi të shenjtë, ku gjykohen dhe analizohen veprimet më mospërfillëse të të gjithë njerëzve që kanë një farë pasurie, dhe nuk gabohemi kurrë në hamendjet tona. Njëri mbikëqyr fushën e drejtësisë, tjetri atë të financës; dikush fushën administrative, tjetri fushën tregëtare. Unë ndjek me kujdes jetën që bëjnë djemtë e pasanikëve, artistët, njerëzit e salloneve dhe kumarxhinjtë, pjesa më mallëngjyese e Parisit. Secili na thotë të fshehtat e fqinjit të vet. Pasionet e mashtruara, sqima e lënduar i tregojnë të gjitha. Veset, moskënaqësitë dhe hakmarrjet janë policët më të mirë. Ashtu si unë, të gjithë shokët e mi i kanë shijuar të gjitha, janë ngopur nga të gjitha dhe kanë arritur në atë pikë, sa ta duan pushtetin dhe paranë vetëm për cilësitë e tyre. Këtu, — më tha ai duke më treguar dhomën e vet të zhveshur dhe të ftohtë, — dashnori më i rrëmbyer, që zemërohet gjetiu dhe nxjerr shpatën për një fjalë goje, më lutet me pëllëmbët e duarve të bashkuara! Këtu tregëtari më krenar, këtu gruaja më sqimatare për bukurinë e vet, këtu ushtari më kryelartë, vijnë e lutet me sy të përplotur nga zemërimi ose nga hidhërimi. Këtu vjen e lutet artisti më i famshëm dhe shkrimtari që do të mbeten të paharruar për brezat e mëpastajmë. Këtu, më së fundi, — shtoi ai duke shpurë dorën në ballë, — ndodhet një peshore. me të cilën peshohen trashëgimitë dhe interesat e gjithë Parisit. A mos pandehni vallë se nuk ka gëzime nën këtë maskë të bardhë, që ju është dukur aq shumë e palëvizur, saqë jeni çuditur shpesh? — më tha duke afruar fytyrën e vet të zbetë, që mbante erë të holla.

U ktheva në shtëpi fort i habitur. Ky plak i vogël, thatanik, ishte rritur. Ishte ndryshuar përpara syve të mi në një shëmbëlltyrë fantastike, ku personifikohej

pushteti i arit. Jeta dhe njerëzit më kallnin krupën. «A mos zgjidhet vallë çdo gjë me anën e parasë?» — thosha me vete. Rreth meje shikoja pirgje ari. Më punonte mendja te kontesha e bukur. Turp më vjen ta them, po ajo eklipsonte krejt fytyrën e vajzës së thjeshtë dhe të pastër, që e kalonte jetën me punë dhe në errësirë; por, të nesërmen në mëngjes, kur u zgjova nga gjumi, e ëmbla Fanni m'u shfaq përpara syve të mendjes në gjithë bukurinë e vet dhe te ajo më mbeti mendja.

— Dëshironi një gotë shurup? — pyeti vikontesha, duke ja prerë fjalën Dervilit.

— Me gjithë qejf, — u përgjegj ai.

— Po këtu nuk shoh asgjë që të ketë të bëjë me ne, — tha zonja dë Granlië duke i rënë ziles.

— Sardanapal! — tha Dervili, siç e kishte zakon kur mallëkonte, — do ta zgjoj zonjushen Kamilë duke i thënë se lumtëria e saj varej, pak kohë më parë, nga xha Gobseku, por, meqë plaku vdiq në moshën tetëdhjetëenëntëvjeçare, zoti Resto për së shpejti do të bëhet zot i një pasurie të madhe. Kjo gjë kërkon shpjegime. Sa për Fanni Malvonë, ju e njihni, ajo është gruaja ime!

— I shkreti djalë, — ja priti vikontesha, — do ta thoshte këtë përpara njëzet vetave me sinqeritetin e vet të zakonshëm.

— Madje, edhe sa ta merrte vesh gjithë bota, — tha avokati.

— Pini, pini, Dervili im i dashur. Ju do të jeni gjithmonë njeriu më i lumtur dhe më i mirë në botë.

— Ju lashë në rrugën Helder, te kontesha, — tha daja, duke ngritur kokën ashtu, pak i përgjumur, siç ishte. — Ç'e bëtë?

— Disa ditë pas kuvendimit që kisha patur me hollandezin plak, mbrojta tezën, — nisi prapë të fliste Dervili. — Mbarova fakultetin e drejtësisë dhe pastaj u bëra avokat. Besimi që kishte te unë kopraci plak, u shtua shumë. Ai këshillohej me mua falas për çështjet e ndërlikuara, të cilave u përvishej pas disa të dhënave të sigurta dhe që do t'u dukeshin të këqija të gjithë praktikanëve. Ky njeri, që nuk do t'i bindej asnjë fije një tjetri, dëgjonte këshillat e mia me një farë respekti. Është e vërtetë që s'i doli keq asnjëherë. Më së fundi, ditën që u emërova krye- Sekretar i zyrës avokatore, ku punoja që prej tre vjetësh, ika nga shtëpia e rrugës Degrë dhe shkova të banoja te ustai im, i cili, përveç ushqimit dhe banesës, më dha edhe njëqind e pesëdhjetë franga në muaj. Kjo ishte një ditë e lumtur për mua! Kur i lashë shëndenë fajdexhiut, ai nuk shfaqti asnjë ndjenjë miqësie ose mos kënaqësie dhe as që më tha të shkoja ta shihja; më hodhi vetëm një nga ato vështrimet që, te ai, dukeshin sikur zbulonin dhuntinë e një aftësie të dytë të shqisës së pamjes. Në krye të tetë ditëve, fqinji im i vjetër më erdhi në shtëpi; më sillte një çështje mjaft të vështirë, një shpronësim. Ai i vazhdoi konsultimet falas, me një liri sikur të më paguante për to. Nga fundi i vitit të dytë, nga 1818 gjer më 1819, ustai im, njeri i qejfeve dhe shumë dorëlëshuar, e pati pisk punën dhe u detyrua të shiste zyrën avokatore. Megjithëse atëherë shitja e një zyre të tillë nuk

kapte shuma kaq të mëdha sa ç'kap sot, ustai ma shiste për njëqind e pesëdhjetëmijë franga. Një njeri punëtor, i mësuar, i zgjuar mund të jetonte me nder, të paguante interesat e kësaj shume dhe të shpëtonte nga ato brenda dhjetë vjetëve, sikur njerëzit të kishin pak besim te ai. Unë, fëmija e shtatë e një borgjezi të vogël të Nojonit, s'kisha asnjë dysh dhe nuk njihja në botë kapitalist tjetër përveç xha Gobsekut. Një mendim ambicioz dhe nuk di çfarë rreze shprese më dhanë guximin të shkoja dhe ta takoja. Kështu, pra, një mbrëmje u nisa ngadalë dhe shkova në rrugën Degrë. Zemra më rrihte fort kur trokita te porta e shtëpisë së zyrtë. Më kujtoheshin të gjitha ato fjalë që më thoshte dikur kopraci plak, atëhere kur as që më shkonte në mendje se sa i fortë mund të ishte ankthi që fillonte ta pushtonte njerinë te praku i asaj porte. Edhe unë, pra, po shkoja t'i lutesha atij si shumë të tjerë. — Por jo, — thashë me vete, — një burrë i ndershëm duhet ta ruajë kudo dinjitetin e vet. Pasuria s'duhet të vihet me poshtërsi, le të tregohemi pozitivë aq sa edhe ai. Pas largimit tim nga ajo shtëpi, xha Gobseku kishte zënë me qira dhomën time, që të mos kishte njeri pranë; kishte hapur edhe një derë shumë të vogël në mes të portës, që e kishte bërë me hekura; portën ma hapi vetëm atëhere kur më njohu.

— Kështu, pra, — më tha me një zë të ëmbël, — ustai juaj po e shet zyrën?

— Nga e dini ju? Për këtë gjë ai ka folur vetëm me mua gjer tani.

Buzët e plakut u tërhoqën nga këndet e gojës pikërisht si perde, dhe kjo nënqeshje e heshtur u shoqërua nga një vështrim i ftohtë.

— Duhej të ndodhte një gjë e tillë, që të vinit e të më takonit, — shtoi me një ton të thatë dhe pas një heshtjeje, gjatë së cilës mbeta fort i habitur.

— Zoti Gobsek, dua t'ju them një fjalë, — fillova përsëri me një ton aq të qetë sa ç'munda të kisha përpara atij plaku, që më kishte ngulur ata sy të palëvizur, që më trubullonin me vështrimin e qartë.

Ai bëri një lëvizje me dorë, sikur deshi të më thoshte:

— Flisni.

— E di që është një gjë fort e vështirë t'ju mallëngjej. Prandaj, nuk do të mundohem të përdor gjithë gojëtarinë time për t'ju paraqitur gjendjen e një sekretari të këputur, i cili ka varur shpresën vetëm te ju dhe s'ka në këtë botë zemër tjetër përveç zemrës suaj, në të cilën mund të gjejë kuptimin e së ardhmes së tij. Po le ta lemë zemrën mënjane. Punët nuk bëhen siç bëhen romanet, me lotë e me rënkime të kota. Ja si është puna. Zyra avokatore e mjeshtrit tim i sjell çdo vit një njëzetmijë franga; por besoj se mua ajo mund të më sjellë dyfishin. E ndjej këtu, — thashë duke i rënë ballit tim me gisht, — se po të ishte e mundur të më jepnit shumë e nevojshme për të blerë këtë zyrë, mund t'jua laja borxhin pas dhjetë vjetëve.

— Kështu duhet të flasë njeriu, — tha xha Gobseku, që më nderi dorën dhe shtrëngoi timen. — Askurrë, qëkurse kam filluar të merrem me punë, — nisi të fliste përsëri, — dhe askush nuk më ka treguar kaq qartë arësyet e vizitës se tij.

Garanci? — tha duke më vështruar mirë nga koka gjer te këmbët. — Asnjë, — shtoi pas një heshtjeje. — Sa vjeç jeni?

— Për dhjetë ditë mbush njëzet e pesë, — ju përgjegja. — Përndryshe, nuk do të ishte e mundur të merrja përsipër një detyrim të tillë.

— E drejtë!

— Si thoni?

— Është e mundur.

— Por duhet ngutur, se përndryshe do të dalin të tjerë që do të paguajnë më shumë.

— Më sillni certifikatën e lindjes nesër në mëngjez dhe do të flasim për këtë çështje; do të mendohem.

Të nesërmen, në orën tetë, isha përsëri te plaku. Ai mori në dorë certifikatën, vuri syzet, u koll, pështyu, u pështoll mirë me gunën e zezë dhe lexoi gjithë certifikatën e regjistrave të bashkisë. Pastaj e ktheu nga ana tjetër, e ktheu edhe një herë, u koll përsëri, lëvizi nga vendi në karrige dhe më tha: — Kjo është një punë që do të mundohemi t'a rregullojmë.

U drodha i tëri.

— Unë nxjerr pesëdhjetë përqind nga fondet e mia, — filloi të fliste përsëri, — nganjëherë njëqind, dyqind, edhe pesëqind përqind. — U zbeha kur dëgjova këto fjalë. — Por, për hir të miqësisë sonë, nuk do të marr më tepër se dymbëdhjetë e gjysmë përqind interes në. . . — ngurroi një copë herë. — Po, për ju nuk do të marr më shumë se trembëdhjetë përqind në vit. Si thoni?

— Mirë, — i thashë unë.

— Por, në qoftë se ju duket shumë, — tha pastaj, — mbrohuni, Grotius! — Më quante Grotius me shaka. — Duke ju kërkuar trembëdhjetë përqind, unë bëj zanatin tim. Mendohuni në qoftë se keni mundësi të paguani. Nuk më pëlqejnë ata njerëz që pranojnë menjëherë. Mos kërkoj shumë?

— Jo, — i thashë. — Do ta laj borxhin duke u lodhur ca më shumë.

— Sigurisht! — tha ai duke më hedhur vështrimin e tij të vëngër dhe plot dinakëri, — klientët tuaj do të paguajnë.

— Jo, në asnjë mënyrë, — thashë, — do të paguaj unë. Më mirë e pres dorën se sa të rjep botën.

— Përralla, — tha xha Gobseku.

— Po honoraret kanë tarifën e vet, — thashë.

— S'ka tarifa për aktet e marrëveshjeve, për shtyrje afati, për pajtime. Mund të llogaritni atëhere shuma njëmijë frangëshe, madje edhe gjashtëqind frangëshe, sipas rëndësisë së interesave, për konferencat tuaja, për udhëtimet e ndryshme, për projektet e akteve, për shumat e ndryshme dhe për ligjëratat. Njeriu duhet të dijë t'i kërkojë këto punë. Unë do t'ju rekomandoj si avokatin më të zotë dhe më të ditur, do t'ju dërgoj kaq çështje të kësaj natyre, saqë avokatët e tjerë do të plasín nga zilia. Verbrusti, Palma, Zhigoneti, shokët e mi, do t'ju japin

shpronësimet e tyre, apo s'kanë! Kështu, do të keni dy palë klientë: ata të zyrës që do të blini dhe ata që do t'ju dërgoj unë. Ju do të duhej të më jepnit pothuaj pesëmbëdhjetë përqind për njëqind e pesëdhjetë mijë frangat e mia.

— Mirë, i jap, po jo më shumë, — i thashë me vendosmërinë e një njeriu që nuk pranon të japë asgjë më tepër.

Xha Gobseku u zbut dhe m'u duk se kishte mbetur i kënaqur nga unë.

— Do t'ja paguaj unë shumën e zyrës mjeshtrit tënd, — më tha, — në mënyrë që të kem një privilegj të fortë mbi çmimin dhe garancinë.

— Oh, sa për garanci, ç'të doni!

— Pastaj ju do të më paraqitni vlerën në pesëmbëdhjetë kambiale të pranuar në të bardhë, secilin për një shumë prej dhjetëmijë frangash.

— Mjaft që kjo vlerë e dyfishtë të jetë e konstatuar.

— Jo, — tha Gobseku duke ma prerë fjalën në mes. — Përse kërkon që unë të kem më shumë besim te ju se ç'keni ju te unë?

Nuk fola.

— Dhe pastaj ju do të bëni, — më tha duke vazhduar me tonin e një njeriu babaxhan, — punët e mia, pa kërkuar honorare gjersa të mbyll sytë, apo jo?

— Mirë, po veç të mos ketë avance fondesh.

— E drejtë! — tha ai. — Po a s'më thoni, — filloi përsëri duke u munduar që t'i jepte fytyrës një shprehje padjallëzie, — a më lejoni të vij t'ju shoh?

— Do t'ju pres gjithmonë me kënaqësi.

— Po, por në mëngjez do të jetë shumë vështirë. Ju do të keni punë dhe unë gjithashtu.

— Ejani në mbrëmje.

— Jo, — u përgjegj ai përnjëherësh,

— ju do të shkoni në sallonet, do të takoheni me klientët tuaj. Unë do të jem me miqtë e mi në kafë.

«— Miqtë e tij!» — thashë me vete.

— Po mirë, — i thashë, — pse të mos caktojmë orën e darkës?

— Mirë thoni, — ma priti Gobseku.

— Pas Bursës, në orën pesë. Do të më takoni çdo të mërkurë dhe çdo të shtunë. Do të kuvendojmë për punët tona si dy miq të vjetër. Ah, ah! jam në qejf nganjëherë. Më jepni një fletë thëllëze dhe një gotë verë Shampanje dhe do të bisedojmë. Di shumë gjëra që sot mund të thuhesh dhe që do t'ju mësojnë t'i njihni burrat dhe sidomos gratë.

— Pranoj t'ju qeras një fletë thëllëze dhe një gotë verë Shampanje.

— Mos bëni marrëzira, se pëmdryshe mund të humbisni besimin tim. Mos filloni të bëni një jetë luksoze. Merrni një shërbëtoreshë plakë dhe vetëm një. Do vij t'ju vizitoj për të parë se si jeni me shëndet. Do të kem një kapital të vendosur mbi kokën tuaj, he! he! Duhet të jem në korent të punëve tuaja. Ejani sonte bashkë me mjeshtrin tuaj.

— A mund të më thoni, në qoftë se mund t’ju bëj një pyetje të tillë, — i thashë plakut të vogël kur u ndodhëm te praku i portës, — çfarë rëndësie kishte, certifikata ime e lindjes në këtë çështje?

Zhan-Ester Van Gobseku mblodhi supet, bëri buzën në gaz me djallëzi dhe m’u përgjegj:

— Sa të marrë janë të rinjtë! Duhet ta dini, zoti avokat, dhe këtë po ju a them që të mos ju gabojnë, se gjer në moshën tridhjetëvjeçare ndershmëria dhe talenti janë një farë hipoteke. Kur kalon kjo moshë, nuk mund të kesh më besim te tjetri.

Dhe mbylli derën. Pas tre muajsh u bëra avokat. Pas ca kohësh, pata fatin e bardhë, zonjë, të merrja përsipër punët që kishin të bënin me kthimin e pasurisë suaj. Këto gjyqe i fitova dhe u bëra i njohur. Një vit pasi kisha blerë zyrën avokatore, më muarnë me pahir në një drekë që shtronte një beqar. Kjo drekë shtrohej pas një basti të humbur nga një nga shokët e mi kundër një djali të ri, që ishte mjaft i njohur në atë kohë në botën elegante. Zoti dë Traj, lulja e dandizmit të asaj kohe, gëzonte një nam të madh. ..

— Por ai e gëzon edhe sot, — tha kont dë Borni duke ndërprerë avokatin. — Askush nuk di të mbajë frakun më me elegancë se ai dhe askush nuk di ta ngasë tandemën më mirë se ai. Maksimi ka talentin të luajë, të hajë dhe të pijë me një hir që s’e ka askush tjetër në botë. Ai të flet me zotësi dhe dijeni të plotë për kuaj, për kapele dhe për piktura. Të gjitha gratë çmenden pas tij. Prish gjithmonë rreth njëqindmijë franga në vit, ndonëse nuk dimë të ketë ndonjë çiflik dhe ndonjë kupon rente. Tip i kalorësisë endacake, i salloneve dhe i bulevardeve tona, një farë amfibie që ka natyrën e burrit dhe të gruas, konti Maksim dë Traj është njeri i çuditshëm, i mirë për çdo gjë dhe i zoti për asgjë, njeri që ja kanë frikën dhe e përbuzin, që i di të gjitha dhe që s’di asgjë, po aq i zoti për të bërë një të mirë sa edhe një krim, aty frikacak dhe aty fisnik, më shumë i fëlliqur me baltë se sa i përlyer me gjak, njeri që ka më shumë telashe se sa pendime, që ka hall më shumë ta tretë mirë ushqimin se sa të mendojë, që hiqet sikur ka pasione dhe që në të vërtetë nuk ndjen asgjë. Hallkë e shkëlqyer që mund të bashkojë burgun e rëndë me shoqërinë e lartë, Maksim dë Traji është një njeri që i përket asaj klase shumë inteligjente nga dalin nganjëherë një Mirabo, një Pitt, një Rishëlië, por që, më të shumtën e kohës, na jep kontër dë Horn, Fukië-Tinvilër dhe Kuenjardë.

— Kështu pra, — nisi përsëri Dervili pasi kishte dëgjuar të vëllanë e vikonteshës, — kisha dëgjuar mjaft të flitej për këtë njeri nga ai xha Gorioj i varfër, një nga klientët e mi, por isha munduar shumë herë të mos kisha nderin e rrezikshëm të njihesha me të kur e takoja në sallonet. Po shoku im m’u lut aq shumë t’i jepja fjalën se do të shkoja në atë drekë, sa s’kisha si të mos pranoja. Është një gjë e vështirë, zonjë, të merrni me mend se si mund të jetë dreka e shtruar nga një beqar. Është një madhështi dhe elegancë e rrallë luksi i një kopraci, i cili, për t’u

treguar, tregohet shumë dorëhapët për një ditë. Me të hyrë brenda, njeriu mbetet i habitur nga rregulli që vë re mbi tryezë që shkëlqen nga enët e argjëndta, nga kristalet dhe nga pëlhura prej damasi. Jeta është atje në lulëzimin e saj të plotë. Djemtë e rinj janë të hirshëm, buzëgaz, flasin me zë të ulët dhe u shëmbëlajnë nuseve; rreth tyre çdo gjë është e virgjër. Dy orë më vonë të duket sikur je në një fushë beteje pas luftimit: ngado që të hedhësh sytë, nuk sheh gjë tjetër veçse gota të thyera, peceta të shkelura me këmbë, të zhubravitura, gjellë të lëna për gjysmë, që të ndjellin krupën kur i shikon; pastaj dëgjon britma që të shurdhojnë, dolli zbavitëse, shkrepëtimë epigramesh dhe shakash të këqia; sheh fytyra të skuqura, sy të përflakur që s'të thonë asgjë, dëgjon konfidenca që thuhet padashur dhe që i thonë të gjitha. Në mes të një zhurme shurdhonyse, një palë thyejnë shishe, një palë ja marrin këngës; disa kërcënojnë njëri-tjetrin, disa përqafohen ose zihen; dhoma mban një erë të qelbur të përbërë nga njëqind erëra të ndryshme dhe oshëtin nga britmat e njëqind zërave; asnjëri nuk di se ç'ha, se ç'pi dhe as se ç'thotë; disa rrinë si të pikëlluar, ca të tjerë s'pushojnë së foluri; njëri është monoman dhe përsërit të njëjtën fjalë, si ajo kambana që vihet në lëvizje; një tjetër kërkon të vendosë rregull në mes të një rrëmuje; më i urti propozon një orgji. Sikur të hynte atje brenda një njeri gjakftohtë, do të pandehte se ndodhet në mes të një bakanali. Në mes të një rrëmuje të tillë, zoti dë Traj u mundua të më hynte në zemër. Unë e kisha mendjen mjaft të kthjellët dhe ruhesha që të mos e tepëroja, kurse ai, ndonëse hiqej pak si i dehur, ishte mjaft gjakftohtë dhe mendonte për punët e veta. Dhe me të vërtetë, nuk di si ndodhi, po kur dolëm nga sallonet e Grinjonit, aty nga ora nëntë e darkës, ai më kishte bërë krejt për vete dhe unë i kisha dhënë fjalën se të nesërmen në mëngjez do ta shpija te xha Gobseku. Fjalët: nder, virtyt, konteshë, grua e ndershme, mjerim, në atë gjuhën e tij të bukur i kishin dalë si me magji nga goja.

Të nesërmen në mëngjez, kur u zgjova dhe desha të sillja ndër mend se ç'kisha bërë një natë më parë, mezi munda të lidhja disa mendime. Më së fundi, m'u duk se e bija e një prej klientëve të mi ishte në rrezik të humbiste namin e mirë që kishte, respektin dhe dashurinë e të shoqit, në qoftë se nuk gjente pesëdhjetëmijë franga atë mëngjez. Ishte fjala për disa borxhe kumari, për shpenzimet që kishte bërë një fabrikant karrocash dhe për disa të holla që nuk di se si kishin humbur. Zoti dë Traj, me ato fjalët e veta të bukura, më kishte siguruar se kontesha ishte mjaft e pasur për të vënë në vend, me kursimet e disavjetëve, humbjet që do t'i shkaktonte pasurisë së vet. Vetëm atëhere fillova të kuptoja shkakun e kërkesës së ngutshme dhe këmbëngulëse të shokut tim. Turp më vjen ta them, por as që më shkoi për një çast në mendje se ç'rëndësi të madhe kishte për xha Gobsekun që të binte në ujdi me këtë dandi.

Në çastin që po ngrihesha, hyri brenda zoti dë Traj.

— Zoti kont, — i thashë pasi shkëmbyem komplementet e rastit, — nuk di ç'nevojë keni për mua për t'u paraqitur te Van Gobseku, te kapitalisti më i

sjellshëm dhe më i butë që mund të ndodhet. Ai do t'ju japë të holla po të ketë, ose në rast se ju i paraqitni garanci të mjaftueshme.

— Zotëri, — u përgjegj ai, — nuk kam menduar kurrë t'ju detyroj të më bëni një të mirë, edhe sikur të ma keni premtuar një gjë të tillë.

— Sardanapal! — thashë me vete. — Nuk dua në asnjë mënyrë që ky njeri të mendojë se unë i dola nga fjala.»

— Dje pata nderin t'ju thosha se, për dreq, u zura me xha Gobsekun, — filloi të fliste përsëri. — Por, meqë në Paris nuk ka njeri tjetër që mund të të japë aty për aty dhe në fund të muajit njëqindmijë franga, unë ju kërkova që të më pajtoni me të. Por le të mos flasim mië për këtë çështje...

Zoti dë Traj më hodhi një vështrim poshtërues, por të fshehur nën maskën e mirësjelljes, dhe u ngrit të ikte.

— Jam gati t'ju shoqëroj, — i thashë.

Kur arritëm në rrugën Degrë, konti vështronte rreth tij me një vëmendje dhe me një shqetësim që më habitën. Fytyra e tij aty skuqej e aty zverdhej, dhe disa pika djerse i dolën në ballë kur pa portën e shtëpisë së Gobsekut. Në çastin që po zbrisnim nga karroca, një karrocë tjetër hyri në rrugën Degrë. Syri prej fajkoi i djalit të ri vuri re një grua në fund të karrocës së mbuluar. Fytyra e tij u gjallërua nga një shprehje gëzimi, që dukej si prej njeriu të egër; ai thirri një djalë të vogël, që kalonte andej, dhe i tha t'i mbante kalin. Ngjitëm shkallët e fajdexhiut plak.

— Zoti Gobsek, — i thashë, — ju kam sjellë një nga miqtë e mi më të ngushtë (nga i cili ruhem më shumë se nga djalli, shtova te rrëza e veshit të plakut). Ju do t'i jepni ndihmën e duhur (me përqindjen e zakonshme) dhe do ta shpëtoni nga halli (në rast se ju leverdis).

Zoti dë Traj u përkul në shenjë nderimi përpara fajdexhiut, u ul dhe, për ta dëgjuar, mori një nga ato qëndrimet prej oborrtari, që janë aq të hirshme, ndonëse edhe të ulëta, sa të bëjnë për vete; por Gobseku ndenji në karrige, pranë zjarrit, pa lëvizur aspak nga vendi, shumë gjakftohtë. Gobseku i shëmbëllente statujës së Volterit kur e sheh në mbrëmje nën peristilin e Teatrit Francez, ngriti shumë pak, si për të përshëndetur, kasketën e vjetër që vinte në kokë, dhe ajo pak kafkë e verdhë që zbuloi, i dha fund shëmbëllimit të tij të plotë me mermerin.

— Unë kam të holla vetëm për klientët e mi, — tha ai.

— Ju paska ardhur keq që kam vajtur te një tjetër për t'u shkatërruar dhe jo te ju? — tha konti duke qeshur.

— Për t'u shkatërruar! — tha Gobseku me një ton plot ironi.

— Mos do të thoni që njeriu s'ka si të shkatërrojë atë që nuk ka më asnjë pasuri? Po a mund të gjeni në Paris një kapital më të sigurtë se ky, — tha djali i ri elegant dhe u ngrit e u rrotullua duke u pështetur mbi takat e këpucëve.

Kjo sjellje pothuaj serioze prej karagjozi nuk mundi ta mallëngjente Gobsekun.

— A nuk jam miku i ngushtë i de Ronkërolëve, i dë Marsejëve, i Frankesinive, i dy Vandënesëve, i Azhuda-Pintos dhe, më së fundi, i gjithë djemve të rinj që janë të modës së fundit në Paris? Në lojë jam shoku i një princi dhe i një ambasadori, të cilin ju e njihni. Kam të ardhura në Londër, në Karlsbad, në Baden, në Bath. A nuk është më e mira e industrive?

— Vërtet.

— Ju më keni bërë sfungjer, ta marrë djalli! Dhe më jepni zemër që të fryhem në mes të njerëzve, që të më shtrydhni në çastet e krizës, po edhe ju jeni sfungjера, dhe vdekja do t'ju shtrydhë.

— Mundet.

— Ç'do të bëheshit ju po të mos ishin dorëlëshuarit? Ne të dy formojmë shpirtin dhe trupin e njëri-tjetrit.

— E drejtë.

— Hajde, pra, le t'i japim dorën shoku-shokut, xha Gobsek, dhe të tregojmë shpirtmadhësi, në është e vërtetë, të drejtë dhe të mundshme.

— Ju keni ardhur te unë, — u përgjegj fajdexhiu me një ton të ftohtë, — sepse Zhirardi, Palma, Verbrusti dhe Zhigoneti e kanë barkun plot me kambialet tuaja, që janë gati t'ja japin kujtdo me pesëdhjetë përqind humbje; por, meqë ata, me sa duket, kanë dhënë gjysmën e vlerës, ato nuk vlejnë as njëzet e pesë. Shërbyes! A mund t'i jap ndershmërisht, — tha Gobseku duke vazhduar, — qoftë edhe një qindarkë hua një njeriu që ka hyrë tridhjetëmijë franga borxh dhe s'ka asnjë dysh? Parmbrëmë ju keni humbur dhjetëmijë franga në ballon që dha baron dë Nusingeni.

— Zotëri, — u përgjegj konti me një paturpësi të madhe, duke i hedhur plakut një vështrim nga koka gjer te këmbët, — çështjet e mia s'ju hyjnë në punë. Kush ka afat, nuk ka hua.

— Vërtet!

— Kambialet e mia unë do t'i shlyej.

— Mundet!

— Dhe në këtë çast çështja midis nesh qëndron këtu: duhet ditur në jam në gjedje t'ju paraqes garanci të mjaftueshme për shumën që kam ardhur t'ju kërkoj.

— E drejtë.

Zhurma që bënte karroca, duke u ndalur përpara portës, oshëtiu në dhomë.

— Do të shkoj të marr diçka që mund t'ju kënaqë, — tha djali i ri.

— O biri im! — tha Gobseku duke u ngritur, dhe më zgjati krahët kur doli nga dera huamarrësi, — në qoftë se ka garanci të mira, ti më ke shpëtuar jetën. Verbrusti dhe Zhigoneti pandehën se do të luanin komedi me mua. Me ndihmën tënde unë do të tallem sonte me ta.

Gëzimi i plakut kishte diçka që të shtinte frikën. Ishte i vetmi çast që shprehte kështu ndjenjën e vet të singertë me mua. Ky gëzim, ndonëse shumë i shpejtë, s'ka për të më dalë kurrë nga mendja.

— Kini mirësinë të rrini këtu, — shtoi ai. — Ndonëse jam i armatosur, i sigurtë kur e përdor armën, si një njeri që ka gjuajtur tigrin dhe që i ka marrë të gjitha parasysh, kur është fjala për jetë ose për vdekje, ja kam frikën këtij maskarai elegant.

Vajti e ul prapë në kolltukun e vet përpara tryezës së punës. Fytyra ju bë përsëri e zbetë dhe e qetë.

— Oh, oh! — nisi prapë të fliste, duke u kthyer nga unë. — Ju do ta shihni atë femër të bukur, për të cilën ju kam folur dikur. Në korridor po dëgjoj hapa aristokratike.

Dhe me të vërtetë, djali i ri hyri brenda i zënë për dore me një grua, që ishte kontesha, te e cila Gobseku kishte vajtur atë ditë në mëngjez, kur ajo sapo ishte zgjuar nga gjumi; ajo ishte një nga të dyja bijat e xha Goriojt. Në fillim, kontesha nuk më pa, sepse isha pranë dritares me fytyrë të kthyer nga xhami. Duke hyrë në dhomën e errët dhe plot lagështirë të fajdexhiut, ajo i hodhi Maksimit një vështrim mosbesimi. Ajo ishte aq e bukur, sa, me gjithë mëkatet e saja, më erdhi keq për të. Një ankth i tmerrshëm ja trondiste zemrën. Tiparet e saja fisnike dhe krenare dukeshin si të pushtuara nga ngërçi, shprehje, të cilën ajo s'arrinte ta fshihte. Ky djalë i ri po e merrte në qafë. E vështrova me respekt Gobsekun, i cili, katër vjet më parë, kishte kuptuar fatin e këtyre dy njerëzve nga kambiali i parë. «Me sa duket, — thashë me vete, — ky përbindësh me fytyrë engjëlli e bën si të dojë, duke vënë në lëvizje të gjitha sustat e mundshme: kotësinë, xhelozinë, qejfet dhe jetën e salloneve.

— Por, — tha vikontesha, — vetë virtytet e asaj gruaje kane qenë armë për djalin e ri; ai e ka bërë të derdhë lot besnikërie, ka ditur të ngrejë lart te ajo bujarinë, që është diçka e natyrshme për gjininë tonë, dhe ai ka shpërdoruar dashurinë e saj për t'i shitur shumë shtrenjtë qejfet kriminale.

— Tju them të drejtën, — tha Dervili, që nuk i kuptoi shenjat që po i bënte zonja dë Granlië, — nuk më vinte keq për fatin e asaj femre fatkeqe, që ishte aq e shkëlqyer në sytë e botës dhe aq e frikshme për atë që dinte të lexonte në zemrën e saj; jo, unë dridhesha nga neveria duke soditur vrasësin e saj, atë djalë të ri me ballë shumë të kulluar, me gojën shumë të freskët, me buzëqeshjen e hirshme, me dhëmbët borë të bardhë dhe që i shëmbëllente një engjëlli. Atë çast ata ishin që të dy përpara gjykatësit të tyre, i cili i vështronte mirë e mirë, ashtu siç do t'i ketë vështruar një dominikan plak i shekullit të gjashtëmbëdhjetë torturat që u bëheshin dy maurëve në fund të bodrumeve të Kuvendit të Shenjtë.

— Zotëri, a është e mundur të kem çmimin e këtyre diamantëve, por duke m'u rezervuar e drejta e riblerjes? — tha ajo me nje zë të dredhur, duke i zgjatur një kuti.

— Po, zonjë, — thashë unë duke ndërhyrë dhe u ktheva nga ajo që të më shihte.

Ajo më vështroi, më njohu, u drodh lehtë dhe më hodhi një vështrim që, kudo, ka të njëjtin kuptim: Heshtni!

— Kjo gjë, — thashë unë duke vazhduar, — përbën një akt që ne e quajmë shitje me të drejtë riblerjeje, marrëveshje, sipas së cilës një pasuri e tundshme ose e patundshme i lihet dhe i transportohet një tjetri për një kohë të caktuar, në mbarimin e së cilës plaçka mund t'i bjerë në dorë përsëri, si të paguhet shuma e caktuar.

Ajo nisi të merrte frymë më lirisht. Kont Maksimi mblodhi vetullat, sepse e ndiente fare mirë se fajdexhiu do të jepte atëhere një shumë më të vogël për diamantët, vlefta e të cilëve është rrezik që të bierë. Gobseku pa lëvizur aspak nga vendi, kishte marrë në dorë lentën dhe sodiste në heshtje kutinë e diamantëve. Edhe njëqind vjet sikur të jetoj, s'kam për të harruar shprehjen e fytyrës së tij. Faqet e zbeta i ishin skuqur, sytë e tij, ku vezullimet e gurëve dukeshin sikur përsëriteshin, shndrisnin nga një dritë e mbinatyrshme. Ai u ngrit nga vendi, vajti te drita, i mbajti diamantët pranë gojës pa dhëmbë, sikur donte t'i përpinte. Murmuriste disa fjalë të pashquara, duke ngritur me radhë byzylykët, vathët e mëdhenj me gurë xhevahiri, gjerdanët, diademat, që i mbante kundër dritës për të parë në ishin të kulluar, sa të bardhë dhe sa të mëdhenj ishin, i nxirrte nga kutia, i vinte atje përsëri, pastaj i merrte prapë, i trazonte për të parë se si shkëlqenin dhe, duke bërë kështu, dukej më tepër si fëmijë se burrë plak, ose, më mirë të themi, fëmijë dhe plak së bashku.

— Diamantë të bukur! Këta do të vlenin treqindmdjë franga para revolucionit. Sa të kulluar që janë! Ja, këta janë diamantë ta vërtetë të Azisë, që kanë ardhur nga Golkonda ose nga Visapuri! A u a dini vlerën? Jo, jo, vetëm një Gobsek është në Paris që di t'i vlerësojë. Në kohën e perandorisë do të duheshin lart nga dyqindmijë franga për të bërë një stoli të tillë.

Bëri një gjest neverie dhe shtoi: — Tani vlera e diamantit sa vete po bie, Brazili na mbyl me ta qëkurse është bërë paqja, dhe derdh në treg diamantë më pak të bardhë se ata të Indisë. Tani gratë vënë diamantë vetëm në pallat. A shkon atje zonja? — Duke thënë këto fjalë të tmerrshme, ai i vështronte gurët një nga një me një gëzim të patreguar. — Pa njollë, — thoshte. — Ja, një njollë. Ja, një cen i vogël. Diamant i bukur. Fytyra e tij dyllë e verdhë ishte ndriçuar kaq shumë nga vezullimet e gurëve të çmuar, sa që e krahasoja me ato pasqyrat e vjetra e si të blerta që shohim në hanet e krahinës, që i marrin reflekset e dritës pa i përsëritur dhe i japin fytyrën e një njeriu të damllosur udhëtarit që do të ketë mjaft guxim për t'u vështruar atje.

— E, si thoni? — pyeti konti duke i rënë Gobsekut në sup.

Plaku, që ish bërë si fëmijë, u drodh. I la xhevahiret, i vuri mbi tryezën e punës, u ul dhe u bë përsëri fajdexhi, i fortë, i ftohtë dhe i lëmuar si një shtyllë mermeri:

— Sa ju duhen?

— Njëqindmijë franga, për tre vjet, — tha konti.

— Mundet! — tha Gobseku duke nxjerrë nga një kuti mogani një peshojë të paçmuar për saktësinë e saj dhe që ishte si një kuti xhevahiresh për të! I peshoi gurët duke llogaritur me kujdes të madh edhe peshën e metalit. Gjatë këtij operacioni, fytyra e fajdexhiut ndodhej në mes të betejës që zhvillohej midis gëzimit dhe rreptësisë. Kontesha ishte kredhur në një habi të madhe, të cilën e vija re fare mirë; më dukej sikur ajo maste thellësinë e greminës ku po binte. Kishte ende pendime në shpirtin e asaj gruaje; mjaftonte ndoshta vetëm një përpjekje, një dorë e zgjatur me mëshirë për ta shpëtuar. U përpoqa të bëja një gjë të tillë.

— Tuajt janë këta diamantë, zonjë? — e pyeta me një zë të qartë.

— Po, zotëri, — m'u përgjegg ajo duke më hedhur një vështrim plot krenari.

— Bëje aktin e shitjes me të drejtë riblerjeje, llafazan! — më tha Gobseku duke u ngritur më këmbë dhe duke më treguar vendin e vet pranë tryezës.

— Zonja është, pa dyshim, e martuar? — e pyeta përsëri.

Ajo pohoi shpejt me kokë.

— Unë s'e bëj aktin, — thashe.

— E pse? — tha Gobseku.

— Pse? — përsërita duke e tërhequr plakun mënjanë pranë dritares, me qëllim që t'i flisja me zë të ulët. — Kjo grua ndodhet nën pushtetin e burrit dhe kështu akti i shitjes do të jetë i pavlefshëm. Ju nuk mund të pretendoni se nuk dinit një fakt që konstatohet nga akti vetë. Pra, do të detyroheni të ktheni diamantët që do t'ju dorëzohen dhe që pesha, vlerat ose madhësia do të përshkruhen.

Gobseku m'a preu fjalën në mes me një shenjë që bëri me kokë dhe u kthye nga të dy fajtorët: — Ka të drejtë, — tha ai. — Ndryshon puna. Tetëdhjetëmijë franga në dorë dhe ju do të më lini diamantët. — shtoi ai me një zë të mbytur dhe të ëmbël. — Kur kemi të bëjmë me pasuri të tundshme, posedimi vlen si titull.

— Por. . . — tha djali i ri.

— Si të dëshironi! — tha përsëri Gobseku duke ja dhënë kutinë e diamantëve konteshes. — S'dua të rrezikoj shumë.

— Do të bënit më mirë t'i binit ndër këmbë burrit tuaj, — i thashë konteshës duke i folur në vesh.

Fajdexhiu i kuptoi, pa dyshim, fjalet që i kisha thënë asaj nga lëvizja e buzëve të mia dhe më hodhi një vështrim të ftohtë. Fytyra e djalit të ri u zbë. Dukej qartë se kontesha nuk dinte ç'të bënte. Konti ju afrua dhe, ndonëse ai i foli me zë të ulët, unë dëgjova që i tha:

— Lamtumirë e dashur Anastazi, qofsh e lumtur! Sa për mua, unë nesër s'kam për të pasur asnjë hall.

— Zotëri, — tha kontesha duke ju drejtuar Gobsekut, — pranoj propozimin tuaj.

— Kështu de! — u përgjegj plaku. — Juve mezi u mbushet mendja që të rrëfeheni, moj zonjë e bukur. — Nënshkroi një çek prej pesëdhjetë mijë frangash për bankën dhe ja dha konteshës. — Dhe tani, — tha ai me një buzëqeshje që i shëmbëllente mjaft asaj të Volterit, — do t'ju plotësoj shumë me tridhjetë mijë franga kambialesh, gjë që, besoj, do të ma dini për nder. Është flori i garantuar. Zotëria më tha pak kohë më parë: Kambialet e mia do të shlyhen», — shtoi ai duke paraqitur kambiale të nëshkruara nga konti, që të gjithë të protestuar një ditë më parë mbi kërkimin e një prej shokëve të tij që ja kishte shitur sigurisht për një çmim të ulët. Djali i ri lëshoi një hungrimë, në mes të së cilës u dëgjuan më shumë fjalët: — Plak maskara!

Xha Gobseku nuk e prishi gjakun aspak, nxori nga një kuti dy revolet dhe tha me një ton të ftohtë: — Si i fyer që jam, do të qëlloj i pari.

— Maksim, duhet t'i kërkosh ndjesë zotërisë, — tha kontesha që dridhej lehtë.

— S'kisha qëllim t'ju fyeja, — tha djali i ri duke belbëzuar.

— E di, e di, — u përgjegj Gobseku me një ton të qetë, — qëllimi juaj ishte vetëm të mos paguanit kambiale të keni nënshkruar.

Kontesha u ngrit, përshëndeti dhe u zhduk ashtu e tronditur dhe e neveritur siç ishte nga kjo skenë. Zoti dë Traj u detyrua t'i shkonte pas, por, para se të dilte, tha: — Zotërinj, në qoftë se zbuloni këtë të fshehtë, ta dini se do të derdhni gjakun tim ose unë tuajin.

— Amin, — ju përgjegj Gobseku duke shtrënguar revolet. — Për të derdhur gjak duhet të kesh o vogëlush, po ti ke vetëm baltë në dejt e tu!

Kur u mbyll dera dhe kur u nisën dy karrocet, Gobseku u ngrit dhe nisi të hidhej duke përsëritur: — I kam diamantët! I kam diamantët! Diamantët e bukur, çfarë diamante! Dhe s'i mora ishtrenjtë! Ah, ah! Verbrust dhe ti Zhigonë, kujtuat se do t'ja hidhnit xha Gobsekut! Ego sum papa! Unë jam mjeshtri juaj, mjeshtri i të gjithëve! Borxhi m'u shlye i tëri! Sa budallenj do të duken sontë ata kur t'u tregoj si qëndron puna, duke luajtur domino!

Ky gëzim i çuditshëm, kjo mizori prej njeriu të egër, të nxitur nga zotërimi i disa gurëve të bardhë, më bënë të dridhesha i tëri. Mbete i nemitur dhe i habitur.

— Ah, ah! Këtu qenke, biri im, — tha ai. — Do të hamë darkën bashkë. Do të dëfretimë te ti, unë s'kam njeri në shtëpi. Pronarët e restoranteve, me ato lëngjet, salcat dhe verërat e tyre mund të helmojnë edhe djallin vetë.

Shprehja e fytyrës sime e bëri përnjëherë të ftohtë dhe të patundur, si më parë.

— Ju nuk e përfytyroni dot një gjë të tillë, — më tha ai duke u ulur në këndin e vatrës, ku vuri kusine prej teneqeje plot me qumësht mbi furnellë. — Doni të hani me mua? — tha përsëri. — Ndoshta na del për të dy.

— Ju faleminderit, — u përgjegjja, — do të ha në drekë.

Atë çast, disa hapa të nxituara u dëgjuan në hajat. I panjohuri që po vinte u ndal përpara portës së Gobsekut dhe trokiti disa herë me zemërim. Fajdexhiu u ngrit për të parë nga dera e vogël që kishte hapur dhe pastaj ja çeli portën një burri,

që mund të ishte nja tridhjetë e pesë vjeç dhe që, pa dyshim, ju duk njeri jo i rrezikshëm, ndonëse ishte i zemëruar. Vizitori, i veshur thjesht, i shëmbëllente të ndjerit dukë të Rishëlië; ishte konti, të cilin do ta keni takuar diku dhe që kishte, më falni për këtë shprehje, mënyrën aristokratike të burrave të shtetit të lagjes së jashtme të qytetit.

— Zotëri, — tha ai duke ju drejtuar Gobsekut, ashtu i qetësuar përsëri, — këtej doli gruaja ime?

— Mundet.

— Po a nuk më kuptoni, zotëri?

— Nuk kam nderin të njoh zonjën gruan tuaj, — u përgjegj fajdexhiu. — Sot në mëngjez më kanë ardhur shumë njerëz në shtëpi: gra, burra, zonjushe, që u ngjanin djemve të rinj, dhe djem të rinj që u ngjanin zonjushëve. Do të ishte një gjë fort e vështirë për mua të. ..

— Leni shakatë mënjane, zotëri: e kam fjalën për gruan që doli tani nga shtëpia juaj.

— Nga ta di unë se ajo është gruaja juaj, — pyeti fajdexhiu. — Nuk kam pasur kurrë rastin t'ju shoh.

— Gaboheni, zoti Gobsek, — tha konti me një theks të thellë ironie. — Ne jemi takuar në dhomën e sime shoqeje, një mëngjez. Juve ju kishte rënë në dorë një kambial i nënshkruar prej saj, një kambial për të cilin ajo nuk duhej të paguante.

— Nuk ishte puna ime të rrija e të kërkoja se me ç'mënyrë kishte marrë ajo vlerën e atij kambiali, — u përgjegj Gobseku duke i hedhur kontit një vështrim plot dinakëri. — Unë ja kisha skontuar kambialin një shokut tim. Përveç kësaj, zotëri, — tha kapitalisti pa u tronditur aspak, as pa ndryshuar mënyrën e të folurit dhe duke hedhur kafënë në çanakun e qumështit, — do të më lejoni t'ju them se nuk më është provuar që ju të keni të drejtë të më qërtoni në shtëpinë time: kam arritur moshën madhore që në vitin gjashtëdhjetë e një të shekullit të fundit.

— Zotëri, ju tani sapo bletë për një çmim fare të vogël diamantët e familjes, që nuk ishin të gruas sime.

— Pa qenë i detyruar që t'ju zbuloj të fshehtat e punëve të mia, do t'ju them, zoti kont, se në qoftë se diamantët tuaj i ka marrë zonja konteshë, do të kishit barë mirë të lajmëronit, me anën e një qarkoreje, argjendarët që të mos i blenin. Ajo mund t'i ketë shitur me pakicë.

— Zotëri! — tha konti. — Ju e njihni gruan time.

— Vërtet?

— Ajo është nën pushtetin e burrit.

— Mundet.

— Ajo nuk kishte të drejtë t'i shiste këta diamantë...

— E drejtë.

— E, si thoni, zotëri?

— Si them, zotëri? Them se e njoh gruan tuaj, ajo është nën pushtetin e burrit, e pranoj, ajo është nën shumë pushtete; por.. . unë. .. nuk i njoh.. . diamantët tuaj. Në qoftë se zonja konteshë nënshkruan kambiale, ajo pa dyshim mund të bëjë tregëti, të shesë diamantë dhe të marrë për t'i shitur. Kjo gjë dihet!

— Lamtumirë, zotëri! — tha konti, i zbetë nga zemërimi. — Ka gjyqe.

— E drejtë.

— Ky zotëri, — shtoi ai duke më treguar, — ka qenë dëshmitar i shitjes.

— Mundet.

Konti u mat te dilte. Befas, duke ndjerë rëndësinë e çështjes, ndërhyra midis palëve kundërshtare.

— Zoti kont, — thashë, — ju keni të drejtë dhe zoti Gobsek nuk ka as një faj në këtë mes. Nuk mund të ngrini gjyq kundër atij që i ka hedhur në dorë diamantët pa ngritur në gjyq edhe gruan tuaj, dhe fëlliqësia e kësaj çështjeje nuk do të binte vetëm mbi kokën e saj. Unë jam avokat, e kam për detyrë, më tepër nga ana ime dhe jo nga ajo e karakterit zyrtar, t'ju them se diamantët në fjalë zoti Gobsek i bleu faqe meje; por besoj se nuk do të kishit të drejtë të kundërshtoni ligjshmërinë e kësaj shitjeje, sendet e së cilës nuk mund të njihen lehtë. Sipas drejtësisë, do të kishit të drejtë, por gjyqin do ta humbisnit. Zoti Gobsek është burrë shumë i ndershëm dhe s'do të mohonte kurrë, se kjo shitje është bërë në përfitimin e tij, sidomos kur ndërgjegja dhe detyra ime më detyrojnë që të pohoj një gjë të tillë. Por, sikur të ngrinit padi, zoti kont, nuk dihet se si do të përfundojë ajo. Pra, unë ju këshilloj që të merreni vesh me Gobsekun, që mund të thotë se ka qenë në mirëbesim, por të cilit ju do të detyroheni t'i ktheni çmimin e shitjes. Pranoni një shitje me riblerje për shtatë a tetë muaj, qoftë edhe për një vit, kohë, e cila, do t'ju lejojë të ktheni shumën e marrë hua nga zonja konteshë, veç në dëshirofshi t'i bleni përsëri sot duke dhënë garanci për pagimin.

Fajdexhiu e ngjyente bukën në çanak dhe hante me një mospërfillje të madhe; por, kur dëgjoi fjalën marrëveshje, më vështroi sikur të më thoshte: — Qerratai! Sa bukur që di të përfitojë nga mësimet e mia! — Unë, nga ana ime, i hodha një vështrim të atillë, që ai e kuptoi për bukuri. Çështja po bëhej e dyshimtë, shumë e fëlliqur; ata duhej të nguteshin dhe të merreshin vesh. Gobseku s'kishte si të mohonte; unë do të kisha thënë të vërtetën. Konti me falënderoi me një buzëqeshje plot dashamirësi. Pas një diskutimi, në të cilin shkathtësia dhe lakmia e Gobsekut do ta dërmonin diplomacinë e një kongresi, bëra gati një akt, me anën e të cilit konti pranonte se kishte marrë nga fajdexhiu një shumë prej tetëdhjetëmijë frangash, bashkë me interesat, dhe me dorëzimin e së cilës Gobseku zotohej t'i kthente diamantët kontit.

— Çfarë prishje pasurie! — klithi konti duke nënshkruar aktin. — Si të hedhim një urë mbi këtë greminë?

— Zotëri, — tha Gobseku me një ton plot seriozitet, — a keni shumë fëmijë?

Kjo pyetje e bëri kontin të dridhej; ndodhi që fajdexhiu, si një mjek i ditur, kishte vënë menjëherë gishtin në plagë. Konti nuk u përgjegj.

— Atëhere, — filloi përsëri Gobseku duke kuptuar heshtjen e hidhur të kontit, — unë e di përmendësh historinë tuaj. Kjo grua është një demon që ju e dashuroni ndoshta edhe tani; e besoj, sepse 'ajo më mallëngjeu. Ndoshta do të dëshiromt të shpëtonit pasurinë tuaj. t'ja linit një ose dy fëmijëve tuaj. Atëhere, suluni në shakullinën e botes, luani, humbisni këtë pasuri, ejani të takoni shpesh Gobsekun. Bota do të thotë ,se unë jam çifut, arap, fajdexhi, pirat, se ju kam shkatërruar! Aq ma bën! Në qoftë se më poshtërojnë, unë e vras atë që më fyen, se askush nuk di ta përdorë revolen dhe shpatën më mirë ,se shërbëtori juaj. Këtë e dinë të gjithë! Pastaj duhet të keni një mik, në qoftë se mund të gjeni, të cilit do t'i beni një shitje të rreme të pasurisë suaj.

— A nuk e quani këtë një fideikomis? — më pyeti duke u kthyer nga unë.

Konti dukej krejt i kredhur në mendime dhe iku duke na thënë: — Të hollat do t'i keni nesër, zotëri. Duhet të keni gati diamantët.

— Më duket budalla si një burrë i ndershëm, — më tha Gobseku me një ton të ftohtë kur iku konti.

— Thoni më mirë budalla si një burrë që ka rënë keq në dashuri.

— Konti do t'ju paguajë shpenzimet e aktit, — më tha fajdexhiu kur po dilja nga shtëpia e tij.

Disa ditë pas kësaj skene, që më kishte futur në misteret e tmerrshme të jetës së një gruaje të modës, e pashë kontin që hyri një mëngjez në zyrën time.

— Zotëri, — më tha ai, — kam ardhur të këshillohem me ju rreth disa interesave me rëndësi, duke ju thënë se kam besimin më të plotë te ju dhe shpresoj t'ju jap prova për këtë besim. Sjellja juaj ndaj zonjës së Granlié, — tha konti, — qëndron mbi çdo lëvdatë që mund t'i bëhet.

— A e shihni, zonjë, — i tha avokati vikonteshës, — se më keni larë njëmijë herë çmimin e një veprimi të thjeshtë.

U përkula me respekt për ta falënderuar dhe u përgjegja duke thënë se s'kisha bërë veçse detyrën e një burri të ndershëm.

— Zotëri, — më tha konti. — kam marrë shumë informata për atë njeri të çuditshëm, të cilit ju i detyroni gjendjen tuaj të sotme. Nga sa di unë, në personin e Gobsekut shoh një filozof të shkollës cinike. Ç'rnendim keni ju për ndershmërinë e tij ?

— Zoti kont, — u përgjegja, — Gobseku është mirëbërësi im. . . me pesëmbëdhjetë përqind, shtova duke qeshur. — Po kopracia e tij nuk me lejon ti flas hapur për të një të panjohuri.

— Flisni, zotëri! Singeriteti juaj nuk mund të dëmtojë as Gobsekun dhe as ju vetë. Nuk pres të gjej një engjëll në personin e një fajdexhiu.

— Xha Gobseku, — nisa të flas, — është thellësisht i bindur për një parim që sundon sjelljen e tij. Sipas mendimit të tij, paraja është një plaçkë, të cilën njeriu,

sipas rasteve dhe si t'i thotë zemra, mund ta shesë shtrenjtë ose lirë. Një kamataxhi që merr përqindje të mëdha për huatë është në sytë e tij një kapitalist i tillë, si çdo pjesëtar tjetër i ndërmarrjeve që sjellin fitime. Me përjashtim të parimeve të tija financiare dhe të vërejtjeve të tija filozofike rreth natyrës njerëzore, që e lejojnë të sillet në dukje si fajdexhi, jam thellësisht i bindur se, jashtë sferës së punëve të tija, ai është njeriu më i butë dhe më i ndershëm që mund të ketë në Paris.

Dy njerëz vihen re te ai: ai është koprac dhe filozof, i vogël dhe i madh. Po të vdisja, duke lënë fëmijë, atë do ta zgjidhja si tutor të fëmijëve të mi. Ja, zotëri, se si ma ka paraqitur Gobsekun përvoja ime. Unë s'di asgjë nga jeta e tij e kaluar. Ai mund të ketë qenë pirat, ndoshta i ka rënë qark gjithë botës duke u marrë me tregëtinë e diamantëve ose të njerëzve, të grave ose të të fshehtave të shtetit, por vë dorën në zjarr se asnjë shpirt tjetër njeriu nuk është regjur më shumë dhe më mira se shpirti i tij. Ditën që i shpura shumën që i detyrohesha, e pyeta me disa fjalë, të cilat i kisha menduar qysh më parë, se çfarë ndjenje e kishte shtyrë që t'i paguaja interes aq të lartë dhe për ç'arësye nuk kishte dashur të më bënte me të vërtetë një të mirë mua, që isha miku i tij. — Biri im, — më tha, — desha të të shpëtoja nga barra e mirënjohjes, duke të dhënë të drejtën të besojë se nuk më detyrohesha asgjë dhe, për këtë arsye, ne jemi miqtë më të mirë në botë. Kjo përgjegje, zotëri, do t'ju shpjegojë më mirë se çdo fjalë tjetër se ç'njeri është ai.

— Vendimi që kam marre është i patundur, — me tha konti. — Beni gati aktet e nevojshme për t'ja bërë Gobsekut pasurinë time. Kam besim të plotë te ju, zotëri, për të hartuar aktin e fshehtë me anën e të cilit ai do të deklarojë se kjo shitje është e rreme dhe do të marrë përsipër zotimin t'ja dorëzojë pasurinë time të administruar prej tij, ashtu siç di ta administrojë ai, djalit timi të madh kur të arrijë moshën madhore. Tani, zotëri, duhet t'ju them një gjë: kam frikë ta mbaj në shtëpi këtë akt kaq të çmuar. Dashuria e madhe që ka im bir për të ëmën kam frikë se do ta shtyjë t'ja besojë asaj këtë letër. A mund t'ju lutem që këtë letër ta mbani ju? Ne rast vdekjeje, Gobseku do t'ju bëjë legatar të pasurisë sime. Kështu, çdo gjë është parashikuar. — Konti heshti një çast dhe u duk shumë i tronditur. — Më falni, zotëri, — tha pas një pushimi, — unë vuaj shumë dhe shëndeti po më shqetëson mjaft. Hidhërimet e këtyre kohëve të fundit e kanë trubulluar shumë keq jetën time dhe për këtë arsye jam i detyruar të marr masa të tilla.

— Zotëri, — i thashë, — më lejoni t'ju falënderoj pikësëpari për besimin që keni te unë. Por këtë besim unë duhet ta përlij duke ju vënë në dukje se, me të tilla masa, ju lini pa asnjë trashëgim... fëmijët e tjerë. Ata kanë emrin tuaj. Edhe sikur të jenë fëmijët e një gruaje që e keni dashur shumë më parë dhe që tani ju ka dalë nga zemra, prapëseprapë ata kanë të drejtë të jetojnë në një farë mënyre. Po ju them se nuk e pranoj barrën me të cilën ju po më nderoni, në qoftë se fati i tyre nuk është caktuar.

Këto fjalë e bënë kontin të dridhej shumë. Sytë ju mbushën me lot. Ai më shtrëngoi dorën duke më thënë:

— Nuk ju njihja ende ashtu siç duhej t’ju njihja. Me këto fjalë që më thatë më bëtë të gëzohem, po edhe të hidhërohem. Ne do të caktojmë pjesën e këtyre fëmijëve me dispozitat e letrës së fshehtë.

E përcolla gjer te porta e zyrës sime dhe m'u duk sikur pashë tiparet e tija si të riçelura nga ndjenja e kënaqësisë që i kishte shkaktuar ky akt drejtësie.

— Ja, Kamilë, se si shkojnë buzë greminës gra të reja. Mjafton nganjëherë një valle, një melodi pianoje, një shëtitje në fushë për të shkaktuar mjerime të tmerrshme. Atje shkojnë ato që tërhiqen nga zëri i kotësisë mendjemadhe. i krenarisë, të gënjyera nga një buzëqeshje, ose nga marrëzia, ose nga çamarrokësia! Turpi, Pendimi dhe Mjerimi janë tri furi, në duart e të cilave do të bien medoemos gratë që kapërcejnë kufitë. ..

— Kamila ime e gjerë vdiq për gjumë, — tha vikontesha duke ndërprerë avokatin. — Shko, bija ime, shko të flesh, sepse zemra jote nuk ka nevojë për të tilla piktura të llahtarshme që të mbetet e pastër dhe e virtytshme.

Kamilë dhe Granlié kuptoi se ç’donte t’i thoshte e ëma dhe u ngrit e doli.

— Shkuat pak si larg, i dashur zoti Dervil, — tha vikontesha. — Avokatët nuk janë as nëna dhe as predikues.

— Po gazetat janë njëmijë herë më...

— I gjori Dervil! — tha vikontesha duke ndërprerë avokatin, — nuk po ju njoh fare! A mos pandehni vallë se bija ime i lexon gazetat? Vazhdoni, — tha ajo pas një pushimi.

— Tre muaj pas ratifikimit të shitjes së pranuar nga konti në dobi të Gobsekut...

— Mund ta quani konti dhe Restò, meqë bija ime nuk është më këtu, — tha vikontesha.

— Ashtu do të bëj! — tha avokati.

— Shumë kohë pas kësaj skene, nuk kisha marrë ende letrën e fshehtë, që duhej të mbetej në dorën time. Në Paris avokatët rrëmbehen nga një rrymë që nuk i lejon të interesohen për çështjet e klientëve të tyre më shumë ,se ç’interesohen ata vetë, po të lëmë mënjane përjashtimet që dimë të bëjmë. Por një ditë, ndërsa fajdexhiu po hante bashkë me mua në shtëpinë time, kur po ngriheshim nga tryeza, e pyeta në dinte për ç’arësye nuk kisha dëgjuar më të flitej për zotin dhe Restò.

— Ka arsye të forta për këtë gjë, — m’u përgjegj ai. — Konti është duke vdekur. Ai është një nga ata shpirtrat e butë që, duke mos ditur mënyrën si të vrasin hidhërimin, vriten gjithmonë nga ai. Jeta është një punë, një zanat, që duhet të lodhesh ta mësosh. Kur një njeri ka mësuar se ç’është jeta, nga hidhërimet e shumta që ka hequr, atëhere pejzat e tij forcohen dhe fitojnë një fare zhdërvjellësie, që i lejon të qeverisë ndjesinë e tij; ai i bën nervat si susta çeliku

që epen pa u thyer; në qoftë se stomaku është në rregull, atëhere një njeri i pregatitur në këtë mënyrë mund të jetojë aq sa jetojnë kedrat e Libanit, që janë pemë të famshme.

— Po vdes konti? — pyeta.

— Mundet, — tha Gobseku. — Trashëgimi i tij do t'ju sjellë fitime të mira.

E vështrova fajdexhinë dhe i thashë, për të hyrë thellë në mendjen e tij :

— Më shpjegoni, pra, përse konti dhe unë jemi të vetmit për të cilët interesoheni ju?

— Sepse vetëm ju të dy keni pasur besim te unë pa prapamendime dhe pa dinakëri.

Ndonëse kjo përgjigje më linte të besoja se Gobseku nuk do të shpërdoronte pozitën e vet në rast se letra e fshehtë humbiste, vendosa të shkoja dhe të shihja si ishte konti. Arrita menjëherë në rrugën Helder. Më futën në një sallon ku kontesha luante me fëmijët e vet. Me të dëgjuar që e lajmëronin se kisha ardhur, ajo u ngrit përnjëherësh, doli përpara të më priste dhe pastaj u ul pa thënë asnjë fjalë, pasi më tregoi me dorë një kolltuk pranë vatrës. Fytyra e saj u mbulua atë çast me atë maskë të padepërtueshme nën të cilën gratë e salloneve dinë të fshehin aq bukur pasionet e veta. Hidhërimet kishin filluar ta fishknin atë fytyrë; tani kishin mbetur vetëm tiparet e mrekullueshme për të dëshmuar për bukurinë e saj, ato tipare që e shquanin dikur me të drejtë.

— Unë kam një punë shumë të rëndësishme me kontin, zonjë; do të dëshiroja të flisja me të...

— Atëhere, do të ishit më i favorizuar se ç'jam unë. — m'u përgjegj ajo duke më prerë fjalën. — Zoti Resto nuk do që të shikojë asnjëri, edhe mjekun që vjen për ta vizituar e pranon me mundim të madh; nuk pranon që të kujdesemi për të; ai nuk më do as mua që të kujdesem. Të sëmurët kanë disa mendime të çuditshme! Ata janë si fëmijët, nuk dinë ç'kërkojnë.

— Ndoshta, ashtu si edhe fëmijët, ata e dinë fort mirë se ç'kërkojnë.

Kontesha u skuq. Pothuajse u pendova që i dhashë një përgjigje të denjë për Gobsekun.

— Por, — fillova të thosha përsëri për të ndërruar temën e bisedimit, — është e pamundur, zonjë, që zoti Restò të rrijë gjithmonë vetëm.

— Ka pranë djalin e madh, — tha ajo.

Më kot u mundova të vështroja konteshën: këtë radhë ajo nuk u skuq më dhe m'u duk sikur kishte vendosur të mos më linte më të depërtoja në të fshehtat e saja.

— Ju duhet të kuptoni, zonjë, se vizita ime ka një qëllim të ndershëm, — nisa të flisja përëri. — Ajo është bazuar mbi interesa të mëdha. ..

U pendova që thashë këto fjalë, sepse e ndjeva që kisha marrë një rrugë të gabuar. Për këtë arsye, kontesha përfitoi aty për aty nga hutimi im.

— Interesat e mia nuk janë aspak të ndara nga ato të burrit tim, zotëri, — më tha ajo. — Nuk ka asnjë pengesë që ju të mos më drejtoheni mua. ..

— Çështja që më ka sjellë këtu ka të bëjë vetëm me zotin kont, — u përgjegja me vendosmëri.

— Do ta lajmëroj se keni pasur dëshirë ta takonit.

Toni i njerëzishëm dhe shprehja e fytyrës, me të cilën i shqiptoi këto fjalë, nuk më gënjyen aspak: e mora me mend se ajo nuk do të më linte kurrë që të takoja burrin e saj. Një copë herë fola për disa gjëra pa rëndësi, me qëllim që të kisha mundësi ta vëreja mira konteshën; por, ashtu si të gjitha gratë që kanë bërë një plan, ajo dinte të fshihte atë që kishte në mendje, me atë përsosmëri të rrallë, e cila, te personat e gjinisë suaj është shkalla e fundit e pabesisë. Kisha frikë se ajo mund të bënte çdo gjë, madje edhe një krim. Kjo ndjenjë e kishte burimin në perspektivën e sa ardhmes që zbulohej në gjestet e saja, në sjelljen e saj, madje edhe në intonacionet e zërit të saj. U ngrita dhe ika. Tani do t'ju tregoj skenat që i japin fund kësaj aventure, duke shtuar atje rrethanat që më ka zbuluar koha, ,si edhe hollësitë që i mora me mend me ndihmën e mendjemprehtësisë së Gobsekut ose të mendjemprehtësisë sime. Që ditën që konti dë Restò u duk se u zhyt në vorbullën e qejfeve dhe deshi ta bënte rrush e kumbulla pasurinë, midis kontit dhe konteshës ndodhën skena me një fshehtësi të padepertueshme dhe që i dhanë mundësi kontit ta gjykonte të shoqen shumë më keq se ç'e kishte gjykuar gjer atëhere. Sapo u sëmur dhe u detyrua të zinte shtratin, u' duk qartë urrejtja e tij për konteshën dhe për dy fëmijët e tij të fundit; dha urdhër të mos hynin në dhomën e tij dhe, kur ata u munduan të shkelnin këtë urdhër, mosbindja e tyre shkaktoi kriza aq të rrezikshme për jetën e zotit dë Restò, saqë mjeku ju lut konteshës të mos i shkelte urdhërat e të shoqit. Zonja dë Restò, kur pa me radhë tokat, pasuritë e familjes, madje edhe shtëpinë e madhe ku banonte vetë të binin në duart e Gobsekut, që dukej sikur realizonte përsa i përket pasurisë së tyre, personazhin fantastik të një lubie, kuptoi pa dyshim, qëllimet e të shoqit. Zoti dë Traj, që e ndiqnin si shumë kreditorët e tij, udhëtonte atëhere për në Angli. Vetëm ai mund t'i tregonte konteshës masat e fshehta, të cilat Gobseku ja kishte futur në mendje zotit dë Restò kundër saj. Thonë se ajo kundërshtoi një kohë të gjatë për të dhënë nënshkrimin e vet, që ishte i domosdoshëm, sipas ligjeve tona, për ta bërë të vlefshme shitjen e pasurisë, por, megjithatë, konti ja arriti qëllimit. Kontesha pandehte se i shoqi kapitalizonte pasurinë e vet dhe se volumi i vogël i kartë monedhave që e përfaqësonte, do të ishte në ndonjë vend të fshehtë, te një noter, ose ndoshta edhe në bankë. Sipas hesapeve të saja, zoti dë Restò duhej të kishte medoemos një farë akti për t'i dhënë djalit të madh mundësinë që të shtinte në dorë atë pasuri që donte t'i jepte ai. Për këtë arsye, ajo vendosi të mbikëqyrte me kujdesin më të madh çdo hyrje e dalje në dhomën e të shoqit. Ajo mbretëroi despotikisht në shtëpinë e vet, që ju nënshtrua në këtë mënyrë spiunimit të një gruaje. Rrinte gjithë ditën e

ulur në sallonin që ishte ngjitur me dhomën e burrit të saj dhe nga mund të dëgjonte fjalët më të vogla, si edhe lëvizjet më të lehta që mund të bënte ai. Natën jepte urdhër t'i sillnin në shtrat në atë dhomë dhe, më të shumtën e kohës, nuk flinte. Mjeku nuk e kundërshtonte aspak këtë dëshirë. Sakrifica e saj ishte për t'u admiruar. Me zotësinë e natyrshme të njerëzve të pabesë ajo dinte ta fshihte aq bukur neverinë që tregonte haptaz për të zoti de Restò dhe hiqej aq bukur si e pikëlluar, saqë fitoi një farë fame. Disa gra, që hiqeshin si shumë të ndershme, thanë se ajo vepronte kështu për të larë ato faje që kishte bërë. Por ajo kishte gjithmonë parasysh mjerimin që e priste pas vdekjes së kontit, në qoftë se e humbiste mendjen. Në këtë mënyrë, kjo grua, që i shoqi s'e pranonte pranë shtratit ku lëngonte e rënkonte, kishte bërë një si rreth magjik rreth e rrotull. Larg tij dhe pranë tij, e neveritur dhe e plotfuqishme, grua besnike në kulm në dukje, ajo përgjonte vdekjen dhe pasurinë, si një insekt i fushave, i cili, në fund të vrimës së rrës që e ka gërmuar në formë spirali, pret atje gjahun e vet të pashmangshëm, duke dëgjuar çdo kokrrizë rëre që bie. Edhe kritiku më i rreptë do të pranonte se kontesha e vlerësonte si shumë ndjenjën e nënës. Thoshin se vdekja e të atit kishte qenë një mësim për të. Ngaqë i donte me shpirt fëmijët e vet, ishte munduar t'u fshihte jetën e saj të çrregullt; mosha e tyre i kishte lejuar të arrinte qëllimet e veta dhe që fëmijët ta donin; ajo u ka dhënë edukatën më të mirë dhe më të shkëlqyer. Të them të drejtën, edhe sot e kësaj dite kam një ndjenjë admirimi dhe mëshire për këtë grua, aq sa Gobseku tallet me mua ngaherë. Atëhere, kontesha, që e kishte kuptuar poshtërsinë e Maksimit, kërkonte t'i lante me lot fajet që kishte bërë në të kaluarën. E besoj. Sado të urryera që mund të ishin masat që merrte ajo për të hedhur përsëri në dorë pasurinë e të shoqit, them se këto masa ajo i merrte nga dashuria që kishte për fëmijët e vet, si edhe nga dëshira që kishte për të ndrequr gabimet që kishte bërë kundrejt tyre. Përveç kësaj, si shumë gra që kanë provuar stuhinë e një dashurie të zjarrtë, ndoshta edhe ajo ndjente nevojën për t'u bërë përsëri një grua e virtytshme. Ndoshta ajo e njohu vlerën e virtytit vetëm në çastin e vjeljes së hidhur të gabimeve të veta. Sa herë që Ernesti i ri dilte nga dhoma e të et, ajo do ta pyeste gjerë e gjatë dhe me hollësi të madhe për çdo gjë që kishte bërë ose kishte thënë konti. Djali j'a plotësonte dëshirën nënës pa kundërshtuar aspak, sepse mendonte që kjo dëshirë e kishte burimin në ndjenjën e dashurisë së nënës për të anë dhe kështu u përgjigjej të gjitha pyetjeve. Vizita ime ishte si një rreze drite për konteshën, e cila më mori për hakmarrësin e kontit dhe vendosi të mos më linte t'i afrohesha atij që ishte buzë varrit. I nxitur nga një parandjenjë e mynxyrshme, dëshiroja shumë të arrija të kisha një takim me zotin de Restò, sepse ajo çështja e letrës së fshehtë më shqetësonte me të vërtetë; në rast se ajo letër do të binte në dorën e konteshës, ajo mund ta nxirrte në shesh, dhe atëhere mund të ngriheshin padi të pambaruara midis saj dhe Gobsekut. E njihja mjaft fajdexhinë për të qenë i sigurtë se ai nuk do t'ja kthente kurrë pasurinë

konteshës, dhe në hartimin e titujve të pasurisë kishte mjaft elementë për t'u dhënë shkas padijeve të ndryshme, të cilat mund t'i ngrija vetëm unë. Nuk doja që të ndodhnin telashe të tilla dhe, për këtë arsye, shkova edhe një herë te kontesha.

— Kam vënë re, zonjë, — i tha Dervili vikonteshës së Granlié duke folur me tonin e një konfidence, — se ka disa elementë morale, të cilëve nuk u kushtojmë vëmendjen e duhur në shoqëri. Vëzhgues nga natyra, çështjet me interes që trajtoj, dhe ku pasionet luajnë një rol të madh, i kam shqyrtuar me një frymë analize të vetëvetishme. Duhet t'ju them se kam admiruar me një habi të re se qëllimet e fshehta dhe mendimet që kanë në kokë dy kundërshtarë, merren me mend pothuaj gjithmonë nga njëri-tjetri. Midis dy armiqve, njeriu vë re nganjëherë po atë qartësi arësytimi, po atë fuqi pikëpamjeje intelektuale që vë re edhe midis dy dashnorëve që lexojnë në shpirtin e njëri-tjetrit. Kështu, pra, kur u ndodha ballë për ballë me konteshën, e kuptova menjëherë shkakun e antipatisë që kishte ajo për mua, ndonëse ajo i fshihte ndjenjat e veta nën format më të hirshme të mirësjelljes dhe të dashamirësisë. Ajo ishte e detyruar të më hapte zemrën, dhe është e pamundur që një grua të mos urrejë atë burrë përpara të cilit është e detyruar të skuqet. Ajo, nga ana e vet, e mori me mend se, sadoqë unë isha ai të cilin i shoqi kishte besim të plotë, prapëseprapë nuk e kisha në dorë pasurinë e tij. Kuvendimi ynë, për të cilin s'do flas, ka mbetur në kujtimin tim si një nga betejat më të rrezikshme që kam pasur. Kontesha, e pajisur nga natyra me cilësitë e domosdoshme për të ushtruar fuqi të pakundërshtueshme ngadhënjimi, u tregua herë e zhdërvjellët, krenare, herë ledhatare dhe plot besim te unë; ajo u mundua, madje, të nxiste kërkshërinë time, të zgjonte dashurinë në zemrën time, për të më sunduar, por s'ja arriti dot qëllimit. Kur u ngrita për të ikur, vura re në sytë e saj një shprehje urrejtjeje dhe zemërimi, që më bëri të dridhesha. U ndamë si dy armiq. Ajo do të dëshironte të më zhdukte nga faqja e dheut dhe mua më vinte keq për të, ndjenjë e cila, për disa karaktere, është si fyerja më mizore. Kjo ndjenjë u duk qartë në arësytet e fundit që i dhashë. Besoj se i lashë një frikë të thellë në shpirt, kur i thashë ,se, si do që të vepronte, ajo do të shkatërrohej medoemos.

— Po të takoja zotin kont. .. të paktën, pasuria e fëmijëve tuaj.. .

— Do të isha në mëshirën tuaj, — tha ajo duke më ndërprerë me një gjest neverie.

Si i rregulluam në një mënyrë aq të singertë çështjet që kishim midis nesh, vendosa ta shpëtoja këtë familje nga mjerimi që e priste. Isha gati të bëja edhe veprime të paligjshme në rast se keto veprime ishin të domosdoshme për t'ja arritur qëllimit dhe, për këtë arsye, mora këto masa. Ngrita padie kundër kontit të Restò për një shumë, të cilën ai nuk ja detyronte në të vërtetë Gobsekut, dhe e fitova gjyqin. Kontesha u detyrua ta fshihte këtë procedurë, po unë fitova të drejtën të vulosej shtëpia në vdekjen e kontit. E bëra për vete një shërbëtor të

shtëpisë duke i dhënë të holla, dhe ai më dha fjalën se do të më lajmëronte menjëherë sapo të merrte vesh se konti ishte duke dhënë shpirt, qoftë edhe në mes të natës, me qëllim që të arrija menjëherë, ta trembja konteshën me kërcënimin e një vulosjeje të shpejtë të shtëpisë dhe të shpëtoja kështu letrën e fshehtë. Mora vesh më vonë se kjo grua studjonte kodin duke dëgjuar rënkimet e të shoqit kur ky po jepte shpirt. Çfarë piktura të lemerishme do të paraqitnin shpirtërat e atyre që janë pranë shtratit të vdekjes, sikur të qe e mundur që njeriu të pikturonte mendimet e tyre! Dhe gjithmonë pasuria është nxitja e intrigave që përpunohen, e planeve që formohen dhe e kompleteve që kurdisen! Le t'i lëmë tani mënjane këto hollësi mjaft të mërzitshme nga natyra e tyre, por që kanë mundur t'ju japin mundësi për të marrë me mend hidhërimin e kësaj gruaje, atë të burri të saj dhe që ju zbulojnë të fshehtat e disa shtëpive si kjo.

Që prej dy muajsh, konti dë Restò, që i ishte nënshtuar fatit të vet, rrinte shtrirë, vetëm, në dhomën e tij. Një sëmundje e pashërueshme ja kishte dobësuar ngadalë trupin dhe mendjen. Rob i atyre fantazive të njeriut të sëmurë, që duken aq të çuditshme sa s'ke si i shpjegon, ai nuk donte me asnjë mënyrë të pastronin dhomën e tij, nuk donte të kujdeseshin aspak për të, nuk i linte njerëzit e shtëpisë as t'i ndreqnin shtratin. Kjo apati e madhe kishte lënë gjurmën kudo rreth tij: mobiljet e dhomës nuk ishin rregulluar fare. Pluhuri dhe pëlkurat e merimangave i mbulonin sendet më elegante. Dikur i pasur dhe me një shije të hollë, konti tani sikur kënaqej me atë pamje që kishte marrë ajo dhomë ku vatra, dollapi i shkresave dhe karriget ishin mbushur me sendet që i nevojiteshin një të sëmuri: shishe të vogla ilaçesh, të zbrazëta ose plot, pothuaj të gjitha të fëlliqura; çarçafë të hedhur andej-këtej, pjata të thyera, një borsë e hapur përpara vatrës, një banjë që ishte ende plot me ujë mineral. Ndjenja e shkatërrimit ishte shprehur në çdo hollësi të kësaj rrëmuje të shëmtuar. Vdekja ishte shfaqur te sendet para se të rrëmbente njerinë. Konti nuk e duronte dot dritën e ditës, kanatet e dritareve ishin mbyllur, dhe errësira e shtonte edhe më shumë fizionominë e zyrtë të atij vendi të trishtuar. I sëmuri ishte ligur shumë. Sytë e tij, ku të dukej sikur qe strukur jeta, nuk e kishin humbur shkëlqimin. Fytyra e tij e bardhë dhe e zbetë kishte diçka të lemerishme, që dilte në pah edhe më tepër nga flokët që ishin zgjatur shumë, sepse nuk i kishte lënë t'ja prisnin dhe që i binin me fije të gjata te faqet. U shëmbëllente atyre banorëve fanatikë të shkretëtirës. Hidhërimi kishte shuar çdo ndjenjë njerëzore te ky njeri që sapo i kishte mbushur të pesëdhjetat dhe që gjithë Parisi e kishie njohur për njeri të famshëm dhe të lumtur.

Në fillim të muajit të dhjetorit të vitit 1824, një mëngjez, ai e vështroi djalin e vet, Ernestin, që ishte ulur te këmbët e shtratit dhe që po e vështrome me hidhërim të thellë.

— A vuan? — e kishte pyetur vikonti i ri.

— Jo! — i tha ai me një buzëqeshje të frikshme, — të gjitha janë këtu dhe rreth zemrës!

Dhe pasi i tregoi kokën e vet, shtrëngoi gishtërinjtë koskë e lëkurë te krahërori i futur, me një lëvizje të dorës, që e beri Ernestin të derdhte lot.

— Pse nuk po vjen zoti Dervil? — pyeti ai shërbëtorin e dhomës së vet, të cilin pandehte se e kishte me vete, por që në të vërtetë ai punonte për interesat e konteshës. — Si është e mundur, Moris? — tha i sëmuri, që u ngrit e ndenji ulur, aq sa të dukej sikur kishte ardhur krejt në vete. — Ka nja shtatë a tetë herë brenda pesëmbëdhjetë ditëve që po të dërgoj te avokati im dhe ai s'po vjen ende. Mos pandehni se mund të talleni me mua? Shko ma thirr menjëherë dhe ma sill këtu. Po s'ju binde urdhërit tim, do të ngrihem të shkoj vetë...

— Zonjë, — tha shërbëtori kur doli nga dhoma, — ju e dëgjuat vetë se ç'tha konti. — Ç'të bëj?

— Do të bësh sikur ke vajtur te avokati dhe do të vish e t'i thuash zotërisë se avokati ka shkuar në një qytet të largët, për një gjyq me rëndësi. Thuaji se e presin të vijë nga fundi i javës.

«Të sëmuret gabohen gjithmonë rreth fatit të vet, — mendoj kontesha, — dhe ai do të presë që të kthehet avokati.»

Mjeku kishte thënë, një ditë më parë se ishte shumë vështirë që konti ta ngryste atë ditë. Dy orë më vonë, kur u kthye shërbëtori dhe i solli zotit kont këtë përgjegjje dëshpëruese, i sëmuri, që ishte shumë rëndë, u duk shumë i tronditur.

E vështroi një copë herë të birin dhe më në fund, i tha me një zë të dobësuar:

— Ernest, o biri im, ti ende je mjaft i ri, po je zemërmirë dhe e kupton pa dyshim se ç'gjë e shenjtë është premtimi që i jepet një njeriu që është në buzë të varrit, një babai. A e ndjen veten aq të forte sa të ruash një të fshehtë, ta mbash për vete në një mënyrë të atillë sa të mos e marrë vesh as nëna? Tani, o biri im, në këtë shtëpi ke mbetur vetëm ti, te i cili mund të kem besim. Si thua, a do ta tradhëtosh besimin tim?

— Jo, baba.

— Kështu, pra, Ernest: pas pak do të të dorëzoj një pako të vulosur me dyllë të kuq, që është e zotit Dervil, ti do ta ruash në mënyrë të atillë që askush të mos e marrë vesh se ke këtë pako, do të dalësh nga shtëpia dhe do ta vësh në postën e vogël që është në fund të rrugës.

— Po, baba.

— Mund të kem besim te ti?

— Po, baba.

— Afrohu dhe puthmë. Ti po ma bën kështu më pak të hidhur vdekjen, o biri im i dashur. Pas nja gjashtë a shtatë vjetësh do të kuptosh rëndësinë e kësaj të fshehte dhe atëhere do të shpërblehesh mirë për zotësinë dhe besnikërinë tënde, atëhere do të kuptosh se sa fort të dua. Tani lemë një copë herë vetëm dhe mos lerë asnjëri që të futet brenda.

Ernesti doli dhe pa të ëmën, që rrinte më këmbë në sallon.

— Ernest, — i tha ajo, — eja këtu.

Ajo u ul, e mori të birin në mes të gjunjëve dhe, duke e shtrënguar fort pas krahavorit, e puthi.

— Ernest, babai foli me ty.

— Po, nënë.

— Ç'të tha?

— Nuk mund ta përsëris, nënë.

— O biri im i dashur, — tha kontesha duke e puthur me rrëmbim, — sa më pëlqen kjo sjellja jote e rezervuar! Të mos gënjesh kurrë dhe të mos hash fjalën e dhënë janë dy parime që njeriu nuk duhet t'i harrojë kurrë.

— Oh, sa e bukur që je, nënë! Ti nuk ke gënjyer kurrë! Për këtë jam i sigurtë!

— Nganjëherë edhe kam gënjyer, Ernesti im i dashur. Po, e kam ngrënë fjalën në disa rrethana, përpara të cilave dorëzohen të gjitha ligjet. Dëgjo, Ernest i dashur, ti tani je mjaft i madh dhe mjaft i arësyeshem për të vënë re se yt atë nuk më qas pranë, nuk pranon që unë të kujdesem për të, dhe kjo s'është aspak një gjë e natyrshme, sepse ti e di se sa e dua unë.

— Po, nënë.

— Biri im, — tha kontesha duke qarë, — ky mjerim është përfundimi i intrigave të pabesa. Njerëz të liq kanë dashur të më ndajnë nga yt atë, me qëllim që të kënaqin lakminë e vet. Ata duan të na marrin pasurinë dhe ta bëjnë për vete. Sikur të mos qe i sëmurë, ai do të më mbante pranë dhe do të më dëgjonte dhe, ashtu, i mirë e i dashur siç është, do ta njihte gabimin e vet; por arësyeja e tij është e tronditur, dhe paragjykimet që kishte për mua, janë bërë një mendim i ngulët, një farë marrëzie, efekt i sëmundjes së tij. Dashuria e madhe që ka yt atë për ty është një provë e re e marrëzisë së tij. Ti s'e ke kuptuar kurrë se, para se të sëmurej, ai të donte më shumë ty se Polinën dhe Gjergjin. Ai vepron gjithmonë, si t'i teket. Dashuria që ka për ty mund ta shtynte të të jepte urdhëra dhe ti t'i zbatoje këto urdhëra. Në qoftë se nuk do që ta shkatërrosh familjen tënde, engjëlli im i dashur, dhe të mos e shikosh nënën tënde të lypë udhëve një ditë, si ato lypset, atëhere duhet t'ja thuash të gjitha...

— Ah! ah! — klithi konti, i cili hapi derën atë çast dhe u shfaq papritmas, pothuajse i zhveshur, koskë e lëkurë, si skelet.

Kjo klithmë e mbytur i bëri një përshtypje të tmerrshme konteshës, e cila shtangu në vend e lebetitur. I shoqi ishte aq i dobët dhe i zbetë, sa dukej sikur kishte dalë nga varri.

— Ti ma ke nxirë jetën e më ke plasur shpirtin dhe tani kërkon të ma shqetësosh edhe vdekjen, t'ja prishësh mendjen djalit tim, ta prishësh edhe atë vetë, — thirri me një zë të ngjirur.

Kontesha vajti e i ra ndër këmbë këtij të vdekuri të pambuluar, të cilin dy tronditjet e fundit të jetës e kishin bërë aq të shëmtuar sa nuk e shihje dot me sy, dhe ja plasi vajit.

— Më fal! Më fal! — klithi ajo.

— Se mos ke pasur mëshirë ti për mua? — tha ai. — Të lashë të haje pasurinë tënde dhe tani kërkon të hash edhe pasurinë time dhe të shkatërrosh djalin tim!

— Po mirë, ke të drejtë, mos ki mëshirë për mua, tregohu i paepur dhe zemërgur, — tha ajo, — por fëmijët! Dënoje vejushën tënde të jetojë në një manastir, unë do të bindem; për të larë fajet që kam bërë kundrejt teje, do të bëj ç'të më thuash, të gjitha urdhërat e tua do t'i zbatoj, por veç fëmijët të jenë të lumtur! Oh, fëmijët! Fëmijët!

— Unë kam vetëm një fëmijë, — u përgjegj konti duke shtrirë me një gjest të dëshpëruar nga i biri krahun prej skeleti.

— Më fal! Jam penduar, jam penduar!... — klithi kontesha duke përfshirë këmbët e njomura të burrit. Ngashërimet nuk e linin të fliste, dhe disa fjalë të trubullta dhe të palidhura i dilyn nga gurmazi i përvëlur.

— Pas atyre fjalëve që i the Ernestit guxon të flasësh e të thuash se je penduar! — tha i sëmuri dhe shtyu me këmbë konteshën, që u rrëzua përtokë. — Ti po më ngrin gjakun! — shtoi ai me një ton mospërfillës, që kishte diçka të lemerishme. — S'mjafton që ke qenë vajzë e ligë, s'mjafton që ke qenë grua e ligë, por kërkon të jesh edhe nënë e ligë.

Gruaja e mjerë ra e zalisur. Konti, që mezi qëndronte më këmbë, u kthye përsëri në shtrat, u shtri dhe humbi ndjenjat disa orë më vonë. Priftërinjtë erdhën ta kungonin. Ishte mesi i natës, kur dha shpirt. Skena e mëngjezit ja kishte prerë edhe atë pak fuqi që i kishte mbetur. Arrita në mes të natës, bashkë me xha Gobsekun. Duke përfituar nga çrregullimi që mbretëronte, mundëm të futeshim gjer në sallonin e vogël që ndodhej para dhomës së të vdekurit dhe ku gjetëm tre fëmijët sypërlotur midis dy priftërinjve që duhej të përgjonin të vdekurin. Ernesti m'u afrua dhe më tha se e ëma donte të ishte vetëm në dhomën e kontit.

— Mos hyni brenda, — tha ai me një shprehje shumë të bukur në theksin e fjalëve dhe në gjestin që bëri, — se po lutet!

Gobseku filloi të qeshte, ashtu siç e kishte zakon ai. Unë e ndjeja veten shumë të tronditur nga ndjenja që shprehej qartë në fytyrën e Ernestit të ri, dhe nuk mund të tregohesha ironik si kopraci.

Fëmija, kur pa se ne po shkonim drejt portës, vajti shpejt atje, u pështet te fiegra dhe thirri:

— Nënë, dy burra veshur me të zeza duan të flasin me ty!

Gobseku e ngriti djalin sikur të ishte pendë dhe hapi derën. Ç'na panë atëhere sytë! Asgjë nuk ishte në rregull në atë dhomë. Flokëshprishur nga dëshpërimi, me ata sy që i vetëtinin, kontesha shtangu më këmbë, e shastisur, në mes të plaçkave, shkresave dhe leckave të çrregulluara. Një rrëmujë fort e shëmtuar për

t'u parë në prani të vdekjes. Sapo kishte dhënë shpirt konti, e shoqja kishte shkallmuar të gjithë sirtarët dhe dollapin e shkresave; rreth e rrotull saj qilimi ishte plot me gjëra të thyera, disa mobilje dhe shumë letrambajtëse ishin thyer, kudo dukej gjurma e duarve të saja të guximshme. Në qoftë se në fillim kërkimet e saja kishin qenë të kota, qëndrimi dhe tronditja e saj më dhanë të kuptoja se, më së fundi, ajo kishte gjetur letrat misterioze. Hodha një vështrim mbi shtrat dhe, me instinktin që na ka pajisur zakoni i punëve tona, mora me mend se çfarë kishte ngjarë. Kufoma e kontit ndodhej në hapësirën që ndante shtratin nga muri, pothuaj për së kithi, me hundë të kthyer nga dyshekët, e hedhur atje me përbuzje, si një nga zarfet e letrave, që ishin përtokë, sepse edhe ai vetë s'ishte gjë tjetër veçse një zarf. Gjymtyrët e tij të ngrirë dhe të papërkulshëm i jepnin një pamje të shëmtuar dhe qesharake. I sëmuri e kishte fshehur pa dyshim letrën e fshehtë poshtë jastëkut, sikur donte ta ruante nga çdo cenim që mund t'i bëhej, gjersa të mos kishte dhënë frymën e fundit. Kontesha e kishte marrë me mend mendimin e të shoqit, që dukej sikur ishte shkruar në lëvizjen e fundit të dorës, me përpjekjen e madhe të gishtave si gremça, që dukeshin sikur i kishte zënë ngërçi. Jastëku ishte hedhur poshtë shtratit; atje dukej ende gjurma e këmbës së konteshës; te këmbët e saja, përpara saj, pashë një letër të vulosur në shumë vende me dyllë të kuq, ku dukej stema e kontit. E mora shpejt nga toka dhe lexova atje një mbishkrim ku thuhej se ajo që ndodhej brenda duhej të më dorëzohej mua. Ja ngula sytë konteshës dhe e vështrova me rreptësinë plot mendjemprehtësi të një gjykatësi që pyet një fajtor. Flaka e vatrës po i bënte shkrumb letrat. Kur na kishte dëgjuar që po vinim, kontesha i kishte hedhur atje, duke kujtuar se do të zhdukte në këtë mënyrë një testament, që i linte pa pasuri fëmijët e saj, pasi kishte lexuar dispozitat e para që kisha shkaktuar unë në favor të këtyre fëmijëve. Një ndërgjegje e munduar dhe frika që u vjen atyre që bëjnë krime, ja kishin prishur mendjen. Kur pa se u zu në befasi, ajo shihte ndoshta kërcurin ku u pritet koka të dënuarve me vdekje dhe sëpatën e kuqe të xhelatit. Kjo grua priste fjalët tona të para, kur ishte ashtu duke gulçuar, dhe na vështronte me sy të lemerishëm.

— Ah, zonjë! — thashë duke nxjerrë nga vatra një copë letre, të cilën s'e kishte prekur ende zjarri, — i muartë në qafë fëmijët! Këto letra ishin titujt e pasurisë së tyre!

Goja e saj lëvizi sikur do t'i binte pika.

— He, he! — tha Gobseku, dhe kjo pasthirrmë na u duk si gërvima që bën një shandan bakri kur e lëvizim mbi një mermer. Pas një pushimi te shkurtër, plaku më tha me një ton të qetë: — Mos doni që zonja konteshë të besojë se unë nuk jam pronari legjitim i pasurisë që me ka shitur zoti kont? Kjo shtëpi është imja që prej disa çastesh.

Një goditje topuzi në kokën time do të më kishte shkaktuar atë çast më pak dhembje dhe habi. Kontesha vuri re vështrimin e hutuar që i hodha fajdexhiut.

— Zotëri, zotëri! — i tha ajo pa ditur se ç't'i thoshte tjetër.

— Keni ndonjë testament të fshehtë? — e pyeta.

— Mundet.

— Mos doni të përfitoni nga krimi që bëri zonja?

— E drejtë.

Dola jashtë dhe e lashë konteshën të ulur pranë shtratit të burrit të saj, ashtu siç ishte duke qarë me ngashërim. Gobseku doli pas meje. Kur ishim në rrugë u ndava nga ai, për ai m'u afrua, më hodhi një nga ato vështrimet e veta të thella që depërtojnë thellë në zemrat e njerëzve, dhe më tha me atë zërin e vet të ëmbël me tingull të hollë: — Kërkon të më gjykos?

Që prej asaj dite jemi parë rrallë. Gobseku ka zënë me qira hotelin e kontit; stinën e verës vete dhe e kalon në çiflik; hiqet si çifligar i madh, ndërton ferma, meremeton mullinj, udhë dhe mjell pemë. Një ditë e takova në kopshtin e Tuilërive.

— Kontesha kalon një jetë heroike, — i thashë. — Ajo i është dhënë me mish e me shpirt edukimit të fëmijëve të vet, të cilët i ka rritur si jo më mirë. Djali i madh është bërë shumë i mirë. . .

— Mundet.

— Po a nuk duhej ta ndihmonit Ernestin?

— Të ndihmoj Ernestin?! — tha Gobseku, — Jo, jo. Mjerimi është mjeshtri ynë më i madh, mjerimi do t'i mësojë atij vlerën e parasë, atë të burrave dhe atë të grave. Le të lundrojë mbi detin parizian! Kur të bëhet timonier i mirë, do t'i japim një ndërtesë.

U ndava nga ai pa dashur që të më shpjegonte kuptimin e këtyre fjalëve. Ndonëse zoti dë Restò as që ka ndër mend të këshillohet me mua, për arsye se e ëma e ka nxitur që të mos më shohë dot me sy, javën e kaluar vajta te Gobseku për t'i thënë se Ernesti e dashuron zonjushën Kamilë dhe për ta porositur që të kryente mandatin e tij, meqënëse konti i ri po arrin moshën madhore.

Fajdexhiu plak kishte zënë shtratin prej kohësh dhe vuante nga ajo sëmundje nga e cila vdiq. Mund të ma jepte përgjigjen në çastin që ishte ende në gjendje të ngrihej dhe të merrej me punët e veta, por s'e bëri një gjë të tillë. Këtë punë e la për një herë tjetër, sepse, me sa dukej, nuk donte të lëshonte nga dora asgjë, gjersa të kishte sado pak frymë në trupin e vet; përgjegja e tij me vonesë nuk kishte asnjë arsye tjetër. Kur pashë se ishte shumë më i sëmurë se ç'kujtonte ai vetë, qëndrova pranë tij një kohë mjaft të gjatë, për të parë përparimin e një pasioni, të cilin mosha e kishte shndërruar në një farë marrëzie. Me qëllim që të mos kishte asnjë njeri tjetër në shtëpinë ku banonte, i kishte zënë me qira të gjitha dhomat dhe s'pranonte njeri që të banonte atje. Asgjë nuk kishte ndryshuar në dhomën ku banonte ai. Orenditë, që i njihja shumë mirë që prej gjashtëmbëdhjetë vjetësh, dukeshin sikur qenë ruajtur nën një mbulesë xhami, sepse ishin pikërisht ato që kishin qenë më parë. Portierja e tij besnike, që ishte

martuar me një invalid që ruante poshtë te dera kur ajo ngjitej lart për t'i shërbyer të zot, ishte edhe tani shërbyesja e tij, gruaja te e cila ai kishte shumë besim, ajo që shtinte brenda në dhomën e tij ata që vinin ta shikonin dhe ajo që kujdesej për atë njeri të sëmurë. Me gjithë gjendjen e vet të dobët shëndetësore, Gobseku i priste vetë klientët e vet; i kishte thjeshtuar aq shumë punët, sa që i mjaftonte të dërgonte invalidin për t'u kujdesur për to. Në kohën e traktatit me të cilin Franca njohu Republikën e Haitit, njohuritë që kishte Gobseku mbi gjendjen e pasurive të vjetra në Shën Doming dhe mbi kolonët ose trashëgimtarët e tyre, të cilëve u binin indemnitetet, e bënë të emërohej anëtar i komisionit të formuar për të likuiduar të drejtat e tyre dhe për të ndarë të hollat që duhej të paguante Haiti. Mprehtësia e madhe e Gobsekut krijoi një agjenci për të skontuar kreditë e kolonëve ose të trashëgimtarëve të tyre, me emrat e Verbrustit dhe Zhigonetit, me të cilët ai ndante fitimet pa pasur nevojë që të jepte të hollat e veta, sepse dituria e tij kishte formuar një fond. Kjo agjenci ishte si një distileri, ku shpreheshin kreditë e injorantëve, e atyre që s'kishin besim, ose e atyre që mund t'u kundërshtoheshin të drejtat. Si likuidator, Gobseku dinte të merrej vesh me pronarët e mëdhenj, të cilët, qoftë për të vlerësuar të drejtat e veta me një përqindje të lartë, qoftë për t'i bërë që të pranoheshin menjëherë, i jepnin dhurata sipas rëndësisë së pasurive të tyre. Në këtë mënyrë, dhuratat përbënin një farë skontoje mbi shumat, të cilat nuk ishte e mundur që ai t'i shtinte në dorë; përveç kësaj, kjo agjenci i jepte thuajse falas kreditë e vogla, ato të dyshimtat dhe ato të njerëzve që donin më mirë të paguheshin aty për aty, sado pak që t'u jepje, në vend që të prisnin të merrnin shuma të pasigurta nga ana e republikës. Gobseku u bë, pra, lubia e pangopur e kësaj pune të madhe. Çdo mëngjez, ai merrte dhuratat e veta dhe i vështrohte me vërejtje, siç do të bënte ministri i një nababi para se të vendoste të nënshkruante faljen e një dënimi. Gobseku i merrte të gjitha: si shportat e njerëzve të varfër, ashtu edhe qirinitë e njerëzve të përpiktë; si enët e të pasurve, ashtu edhe tabaqellat e arta të matrapazëve. Askush nuk dinte se ç'bëheshin këto dhurata që i jepeshin fajdexhiut plak. Çdo gjë hynte në shtëpinë e tij, asgjë nuk dilte andej.

— Për besë, — më thoshte portierja, të cilën e njihia prej shumë kohësh. — besoj se ai i gëlltit të gjitha dhe, megjithatë, nuk ngjallet aspak, sepse është i thatë e i dobët si zogu i sahatit tim.

Më së fundi, të hënën e kaluar, Gobseku dërgoi invalidin të më thërriste; ky duke hyrë në zyrën time, më tha:

— Ejani shpejt, zoti Dervil! Zoti Gobsek do të japë llogaritë e fundit; është zverdhur si limoni, kërkon të flasë me ju një orë e më parë; s'ka çast që të mos e kujtojë vdekjen, dhe lemza e tij e fundit i gurgullon në gurmaz si grahma.

Kur hyra në dhomën e atij që ishte buzë varrit, e gjeta që kishte rënë më gjunjë përpara vatrës, ku, në vend të zjarrit, kishte vetëm një grumbull të madh me hi. Gobseku kishte shkuar gjer atje duke u hequr zvarrë, po pastaj nuk kishte pasur

mjaft fuqi për t'u kthyer dhe për t'u shtrirë prapë në shtrat, as edhe mjaft zë për t'u ankuar.

— O mik i vjetër, — i thashë si e ngrita dhe e ndihmova gjersa vajti te shtrati, — ti mërdhi, pse nuk ke ndezur zjarr?

— S'mërdhij, s'mërdhij, — tha ai, — Nuk dua zjarr! Nuk dua zjarr! As unë s'di se ku po shkoj, o bir, — më tha duke më hedhur një vështrim të bardhë dhe pa ngrohtësi, — por po shkoj që këtej! Kam karfologjinë, — tha ai duke përdorur një fjalë që më dha të kuptoja se mendjen e kishte ende shumë të qartë dhe të përpiktë. — M'u duk sikur pashë dhomën plot me ar të vërtetë dhe u ngrita të mbushja grushtet. Kush do ta marrë gjithë arin tim? Nuk ja jap qeverisë, kam bërë testamentin; gjeje, Grotius. Hollandezja e bukur kishte një vajzë, të cilën e kam parë s'di se ku, në rrugën Vivienë, një nate: Më duket se ja kanë vënë emrin Torpila. Ajo është shumë e bukur, kërkoje dhe gjeje, Grotius. Ty të kam caktuar që të zbatosh dëshirat e mia të fundit, merr ç'të duash, ha: ke mish mëlçie të majmë, dengje me kafe, me sheqer, lugë të florinjta. Jepja takëmin e Odioitit gruas sate.

Po kujt do t'ja japësh diamantët? A heq burrrinot ti, o bir? Kam gjithfarë burrrinot, shiti në Hamburg, se do të fitosh. Me një fjalë, kam nga çdo gjë dhe më duhet t'i lë të gjitha! Mbahu, xha Gobsek, — tha duke folur me vete, — mos u ligështo, ji ashtu siç të njohin!

U ngrit dhe u ul ndenjor; fytyra e tij u vizatua qartë në sfondin e jastëkut, sikur të kishte qenë prej bronxi; shtriu krahun e thatë dhe dorën koskë e lëkurë mbi jorgan, të cilin e shtrëngoi sikur donte të mbahej, vështroi vatrën, që ishte po aq e ftohtë sa edhe syri i tij metalik, dhe vdiq me mendjen në vend, duke i lënë portieres, invalidit dhe mua përshtypjen e një figure të atyre romakëve të lashtë dhe të vëmendshëm që ka pikturuar Letieri prapa konsujve, në tablonë e vet të vdekjes së fëmijëve të Brutit.

— U tregua i fortë plaku! — më tha invalidi.

Unë dëgjoja ende numërimin fantastik të pasurive që kishte zënë në gojë plaku pak minuta para se të vdiste, dhe vështrimi im, që kishte ndjekur vështrimin e tij, kishte qëndruar te grumbulli i hirit, që ishte aq i madh, sa mbeta i habitur. Mora mashën dhe, kur e futa atje brënda, ajo u përpoq te një grumbull floriri dhe argjendi, të përbërë, pa dyshim, nga ato sasi që i kishin ardhur plakut në kohën e sëmundjes dhe që dobësia e tij e kishte penguar ta fshihte, ose nuk kishte pasur besim ta dërgonte në bankë.

— Shko shpejt te gjyqtari i paqit, — i thashë invalidit plak, — që të vijë e të vulosë menjëherë shtëpinë!

Ashtu, fort i habitur siç isha nga fjalët e fundit të Gobsekut dhe nga ato që më kishte thënë pak kohë më parë portierja, mora çelësat e dhomave të katit të parë dhe të katit të dytë, për të parë se ç'kishte atje brenda. Në dhomën e parë që hapa gjeta shpjegimin e fjalëve që kisha dëgjuar dhe që kujtoja se ishin pa

kuptim, kur pashë pasojat e një kopracie, së cilës i kishte mbetur vetëm ai instinkt i palogjikshëm, shumë shembëlla të të cilit na jepen nga kopracët e krahinës. Në dhomën ngjitur me atë ku kishte vdekur Gobseku, kishte grumbuj me mish mëlçie të prishur, shumë ushqime farësh të ndryshme, bile edhe goca deti, peshk me mustaqe dhe që qelbeshin aq shumë, sa thashë se do të më merrej fryma. Kudo lëvrinin krimba dhe insekte. Këto dhurata të kohëve të fundit ishin përzjerë me kuti gjithfarë formasti, me arka çaji, me dengje kafeje. Mbi vatër, në një enë supe prej argjendi, kishte lajmërimë të mallrave që kishin ardhur në emrin e tij nga Havri, dengje pambuku, arka sheqeri, fuçi me rum, kafe, çivit, duhan, një pazar i tërë koloniale! Në atë dhomë ishin grumbulluar, ashtu pa rregull, mobilje, enë argjendi, llamba, piktura, vazo lulesh, libra, gravura të bukura të pështjella e pa korniza, si edhe kuriozitetë të ndryshme. Ndoshta gjithë ajo sasi e madhe gjërash të vlefshme nuk përbëhej krejtësisht nga dhuratat, po edhe nga plaçkat që i ishin lënë peng Gobsekut dhe që kishin mbetur atje, sepse të hollat nuk ishin kthyer ende. Pashë kuti xhevahiresh me stemën e familjes së atyre që i kishin lënë peng, takëme ndërresash prej pëlhure të bukur, armë të kushtueshme, por pa etiketa. Kur hapa një libër, që më dukej se nuk e kishte vendin atje, gjeta brenda kartëmonedha njëmijëfrangëshe. Vendosa të kontrolloja mirë edhe gjërat më të vogla, të kërkoja në dyshemetë, në tavanet, në kornizat e dritareve, në muret, për të gjetur gjithë arin, me të cilin nuk kishte të ngopur ky hollandez, që meritonte të pikturohej nga Rembrandti. Në jetën time prej avokati, s'kam parë kurrë një kopraci dhe një origjinalitet të atillë. Kur hyra përsëri në dhomën e tij, mbi tryezën e punës gjeta arësye e atij mishmashi dhe të grumbullimit të atyre pasurive që ishin shtuar gjithmonë e më shumë. Poshtë një kapseje letrash ishte korespondenca që kishte pasur Gobseku me tregtarët, të cilëve ai u shiste, pa dyshim, dhuratat e veta. Por, qoftë për arësye se ata njerëz kishin qenë viktimë të zotësisë së Gobsekut, qoftë për arësye se Gobseku kishte kërkuar një çmim shumë të lartë për mallin ose për sendet e fabrikuara, çdo veprim tregëtar kish mbetur pezull.

Ai nuk ja kishte shitur ushqimet Shevetit, sepse ky donte t'i merrte vetëm me tridhjetë për qind humbje. Gobseku bënte pazarllëk për disa franga më shumë dhe, gjatë kohës së mosmarrëveshjes, ushqimet prisheshin. Për enët e argjendta nuk pranonte të paguante shpenzimet e dorëzimit. Për kafënë nuk siguronte humbjet. Më së fundi, çdo plaçkë linte shtek për kundërshtime, që vinin në dukje te Gobseku simptomat e para të asaj sjelljeje foshnjarake, të asaj kokëfortësie të pashpjeguar, ku arrijnë të gjithë pleqtë, te të cilët një pasion i fortë duron më shumë se mençuria. Thosha me vete ashtu siç kishte thënë edhe ai: «Kujt do t'i shkojë vallë gjithë kjo pasuri?»

Duke menduar për njoftimin e çuditshëm që më kishte thënë për trashëgimtarin e vet të vetme, jam i detyruar të kërkoj nëpër të gjitha shtëpitë e dyshimta të Parisit, për t'i dhënë një gruajë të ligë një pasuri shumë të madhe.

Para së gjithash, duhet ta dini se, me anën e disa akteve, që janë krejt në rregull, konti Ernest dë Resto, pas disa ditësh do të bëhet zot i një pasurie, që do t'a lejojë të martohet me zonjushen Kamilë, përveç pjesëve të mjaftueshme që u takojnë të marrin e ëma, kontesha dë Resto, i vëllai dhe e motra.

— Po mirë, i dashur Dervil, do të mendojmë për këtë gjë, — u përgjegj zonja dë Granlié. — Zoti Ernest duhet të jetë mjaft i pasur që ta futë të ëmën në një familje si kjo jona. Mos harroni se djali im do të bëhet një ditë dukë i Granliesë, do të bashkojë pasurinë e dy shtëpive të Granliesë, prandaj dua që dhëndërrin t'i pëlqejë.

— Por, — tha konti dë Born, — Restoi është i një familjeje që ka një stemë të vjetër.

— Është e vërtetë, — tha vikontesha. — Përveç kësaj, Kamila mund edhe të mos takohet me të vjehrën, që e ka nxjerrë të reme kryefjalën, e RES TUTA!

— Zonja dë Boseàn pranonte në shtëpinë e saj zonjën dë Resto, — tha daja.

— Oh. vetëm kur kishte festë në shtëpi! — ja priti vikontesha.

FUND